

BÓDY ZSOMBOR*

„Kisül ily módon, hogy Magyarországon mégsem nyárson sütik a szocialistákat”¹

Az utóbbi évtizedben – a globalizáció szembeötlő jelenségei által inspirálva – gyakran a transznacionális történelem fogalma alatt szokták összefoglalni azokat a törekvéseket, amelyekben a nemzetállami kereteken kívüli jelenségeket igyekeznek megragadni a történeti kutatás. A transznacionális történelem egyrészt az országok közötti összehasonlításból továbbblépve jelent meg, amikor nem pusztán két különálló egység összehasonlításáról volt már szó, hanem a kölcsönhatás, befolyás, átvétel, befogadás jelenségeiben különböző nemzetállamok fejlődésének közreható tényezőit ismerték fel. Más oldalról az eleve nemzeti kereteken túlnyúló folyamatok képezik a transznacionális történelem tárgyát. Ilyenek lehetnek a transznacionális gazdasági folyamatok, nemzeti kereteken túlnyúló társadalmi mozgalmak, tudományos, szakértői vagy civil hálózatok, a technológia fejlődése, illetve a 20. században fokozatosan létrejött új, szupranacionális szervezetek, amelyek mind nagyobb befolyással bírnak az egyes országok belső életére is. A nemzetközi intézmények ugyanis nem csupán az egyes – egyenlőtlen erejű – nemzetállamok közötti kapcsolattartás színterei, hanem önálló aktorrá váló tényezők, amelyek saját bürokráciákat, szakértői hálózatokat fejlesztenek ki, normákat definiálnak. Ezzel párhuzamosan a nemzetállami keretekben is – az adott ország globalizálódásba való bekapcsolódásával egyidejűleg – olyan szakértői körök formálódtak, amelyek a nemzetközi intézmények partnereként egyrészt képesek voltak az adott állam oldaláról a nemzetközi szervezet munkájába bekapcsolódni, másrészt otthoni feladatukörük egy része is a nemzetközi szinttel való kapcsolattartásból eredt. E nemzetek feletti szakértői körök teremtik meg azt a tudást, amely a nemzetállami adminisztráció mind több ágában meghatározza az érvényesnek tekintett problémák körét és a követendő eljárásokra vonatkozó normákat. A nemzetek feletti informális és intézményesült szerveződésekben persze továbbra is jelen vannak – az egyáltalán nem azonos eséllyel érvényesülő – nemzetállami érdekek, s a nemzetek feletti szintér szereplői sem „szabadulhatnak” saját kulturális kötöttségeiktől és az ebből adódó félreértésektől, kommunikációs kudarcoktól. Épp a nemzeti és a nemzetek feletti e keveredése vagy – mint divatos mondani – amalgámizálódása miatt izgalmas kutatási terület a transznacionális történelem.²

* Itt szeretném köszönetemet kifejezni Zeidler Miklósnak a cikk szövegére vonatkozó baráti tanácsaiért.

¹ Baranyai Zoltán jelentése a Külügyminisztériumnak. Genf, 1927. febr. 4. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL), K 107, 40. cs.

² Berger, Suzanne: *Notre première mondialisation. Leçons d'un échec oublié*. Paris, 2003. A már állandó hivatkozássá vált munka a transznacionális szint fejlődésének 19. századi történetét elemzi, elsősorban arra koncentrálva, hogy miért következett be a globalizáció első hulláma után a nemzetállami keretek felértékelődése az első világháborúval. A transznacionális kutatási terület iro-

A jelen tanulmányban arra teszünk kísérletet, hogy Magyarországnak a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (angol rövidítéssel ILO, franciául OIT) működésébe való bekapcsolódását vizsgáljuk. Ez első volt azon szervezetek sorában, amelyek révén a nemzetközi kapcsolatok egyre fontosabbá váltak az egyes országok belső élete számára. E nemzetközi szervezetek tevékenysége közvetlenül a tagországok egyes belső szakpolitikáira vonatkozott, illetve az érintett területek társadalmi szereplőit is bevonta a nemzetközi kapcsolatokba, számukra is megnyitott egy a hazai mozgástértől eltérő szerkezetű nemzetközi dimenziót, így e szervezeteken keresztül voltaképpen az egyes országok bizonyos társadalmi, politikai csoportjainak transznacionális hálózatokba való bekapcsolódása ment végbe. Kérdésünk a különféle magyar szereplőknek a nemzetek feletti szinten, az önállósuló szupranacionális szint megszerveződésében játszott szerepére, ehhez való viszonyulására, az e folyamatban való részvétel mértékére és sikerességére vonatkozik. Azaz arra, hogy a ILO milyen hazai aktorokat tudott elérni, illetve melyek számára volt partner, s milyen jellegűek voltak ezek a kapcsolatok, továbbá milyen tényezők vagy akár konkrét személyek vállalkoztak – és milyen sikerrel – közvetítő szerepre a genfi szervezet és Magyarország vagy magyar intézmények között, továbbá milyen más, nem magyar szereplők játszottak szerepet még e folyamatban.³

A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet létrejötte és funkciója

A munka – elsősorban az ipari munka – és a szociálpolitika intézményrendszerének nemzetközi üggyé válása az első világháború végén szorosan összefüggött az általános európai helyzettel és a győztes országok kormányainak a kelet-európai forradalmakat elszigetelni akaró törekvéseivel. E célból hozták létre a Nemzetközi Munkaügyi Szervezetet, amellyel a munkaügyi kérdések szabályozásának nemzetközi fóruma jött létre.⁴ Az intézmény előz-

dalmáról kritikus áttekintést ad Wehler, Hans-Ulrich: *Transnationale Geschichte – der neue Königsweg historischer Forschung?* In: Budde, Gunilla – Conrad, Sebastian – Janz, Oliver (Hrsg.): *Transnationale Geschichte. Themen, Tendenzen und Theorien.* Göttingen, 2010. 161–174. A gazdaságtörténet transznacionális kutatásáról: Feldman, Gerald D.: *Business History, Comparative History, and Transnational History.* In: uo. 254–264. A nemzetközi hálózatokra vonatkozó kutatásokról: Herren, Madeleine: *Netzwerke.* In: Dülffer, Jost – Loth, Wilfried (Hrsg.): *Dimensionen internationaler Geschichte.* München, 2012. 107–128. A nemzetközi intézmények kutatásáról: Schulz, Matthias: *Internationale Institutionen.* In: uo. 211–232. Lényeges megjegyezni, hogy a transznacionális történelem nem jelent feltétlenül időben és térben nagy léptékű kutatásokat, nagyon gyakran a nemzetek feletti szerveződések részleteit – hálózatok szövődését, az ezekben mozgó aktorok biográfiáit – kutatják.

³ Vagyis itt nem azt a kérdést vizsgáljuk, hogy az ILO milyen hatást gyakorolt a magyar munkaügyi és szociálpolitika fejlődésére. Erről lásd: Bódy Zsombor: *Az ipari munka társadalmi. Szociális kihívások, liberális és korporatív válaszok Magyarországon a 19. század végétől a második világháborúig.* Budapest, 2010.

⁴ A Nemzetközi Munkaügyi Hivatalt, amely örököse volt a három legnagyobb nemzetközi szociálpolitikai egyesületnek, különböző indíttatású – szociáldemokrata, katolikus, reformliberális – társadalomreformerek közreműködésével, a Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség kezdeményezésére a győztes államok kormányai hozták létre az európai társadalmi problémák kezelésének nemzetközi menedzselésére. Kott, Sandrine: *Une „communauté épistémique” du social? Experts de l’OIT et internationalisation des politiques sociales dans l’entre-deux-guerres.* Gênes. Sciences sociales et histoire, No. 71. (Juin 2008) 26–46.; Tosstorff, Reiner: *Albert Thomas, the ILO and the IFTU: A Case of Mutual Benefit?* In: Van Daele, Jasmien – Rodríguez García, Magaly – Van Goethem, Geert – van der Linden, Marcel (eds.): *ILO Histories. Essays on the International Labour Organi-*

ménye három szociálpolitikai kérdésekkel foglalkozó nemzetközi egyesület volt.⁵ Ezek a 19. és 20. század fordulóján jöttek létre, és bár nem államközi egyezmények hozták létre őket, hanem afféle nemzetközi magánegyesületnek számítottak, mégis félhivatalos intézmények voltak, hiszen a legtöbb európai állam dotálta őket, és a kormányok is delegálták képviselőiket az egyesületekbe. Az egyesületek sokféle politikai indíttatású szociálpolitikai szakértőt, társadalomreformert tömörítettek egy nemzetközi hálózatba. Céljuk már az első világháború előtt is az ipari szociálpolitika, az ipari munkaügy terén a gyáripari fejlődés nyomán előállt kihívásokra való válasz keresése volt. Tevékenységük összefonódott a modern szociológia, illetve szociálpolitika és egy sor új szociáltechnikai tudás transznacionális születésével a munkaközvetítés helyes gyakorlatától a munkaügyi egészségvédelem területéig.⁶

Az első világháború után mindeme kérdések új összefüggésekben jelentkeztek. A munkásságnak a fennálló társadalmi és politikai rendbe való integrálása érdekében – és abból az elvből kiindulva, hogy a munkásvédelmet általánossá kell tenni Európában, nehogy egyes országok hátrányba kerüljenek a munkavállalók nagyobb szociális védelme miatt a nemzetközi gazdasági versenyben – a békeszerződések is számos munkásvédelmi elvet rögzítettek, míg ezek betartatása és gyakorlatba való átültetése felett a korábbi egyesületekből életre hívott Nemzetközi Munkaügyi Szervezet örködött, amely felerészt a kormányok, negyed-negyedrész pedig a tagországok munkaadói és munkavállalói érdekképviseleteinek delegáltjaiból állt, apparátusát pedig a Nemzetközi Munkásvédelem Egyesületétől örökölte, azt bővítette ki. A hivatal egyezménytervezeteket dolgozott ki, illetve ajánlásokat fogalmazott meg. Az egyezménytervezeteket a tagállamok kölcsönösen ratifikálhatták, az ajánlások nyomán pedig törvényeket hozhattak, a részleteket illetően saját viszonyaiknak megfelelő szabályozással. Így számos szociális jog, illetve munkásvédelmi szabály nemcsak az államok belső törvényhozásának a döntésén alapult, hanem nemzetközi kötelezettségvállaláson is. Elvileg másfél éves határidő állt az egyes államok rendelkezésére, hogy az egyezménytervezetokről és ajánlásokról döntsenek, és arról értesítsék a Nemzetközi Munkaügyi Hivatalt. Az elutasítást indokolniuk kellett, az elfogadott egyezmények és ajánlások végrehajtásáról pedig periodikusan jelentést kellett benyújtaniuk a székhelyét Genfben felállító hivatalnak. Mindez összességében azt jelentette, hogy az egyes országok munkaügyi és szociális törvényhozásukat a továbbiakban úgy alakították, hogy tudatában voltak a területre irányuló nemzetközi figyelemnek. Másrészt pedig létrejött egy olyan szupranacionális fórum, amely bizonyos mértékig az egyes nemzeti társadalmi–politikai erőterektől függetlenül működő, önálló tényezővé vált a munkaügyben, illetve szociálpolitikában.⁷

zation and Its Impact on the World During the Twentieth Century. Frankfurt am Main, 2010. 91–114.

⁵ A három egyesület: a Munkanélküliség Elleni Küzdelem Nemzetközi Egyesülete, a Törvényes Munkásbiztosítás Nemzetközi Egyesülete és a Törvényes Munkásvédelem Nemzetközi Egyesülete mind rendelkezett nemzeti szekciókkal, amelyek munkáját a nemzetközi szint igekezett összehangolni. Az egyesületekre nézve lásd: Bódy: *Az ipari munka társadalma*, id. mű.

⁶ Herren-Oesch, Madeleine: *Sozialpolitik und die Historisierung des Transnationalen*. Geschichte und Gesellschaft, Jg. 32. (2006) Nr. 4. 542–559.; uó: *Internationale Sozialpolitik vor dem Ersten Weltkrieg. Die Anfänge europäischer Kooperation aus der Sicht Frankreichs*. Berlin, 1993.; Kott: *Une „communauté épistémique” du social*, id. mű.

⁷ Kott: *Une „communauté épistémique” du social*, id. mű.

Magyarország és az ILO hivatalos kapcsolatai

Magyarország már a népszövetségi tagság megszerzése előtt kapcsolatba került az ILO-val. Az eleinte konfliktusos viszonyt a magyar kormány hamar igyekezett javítani, az ország nemzetközi elszigeteltségét oldandó törekedett kapcsolatokat építeni a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal szervezetével. Ezt nehezítette, hogy az ellenforradalmi Magyarországnak rendkívül rossz híre volt mindazon körökben, amelyek a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet létrehozásánál bábáskodtak. A szervezet első, még 1919 őszén Washingtonban tartott éves értekezletére – igaz, hosszas vita után – a békeszerződést aláíró és új alkotmányát elfogadó weimari Németországot meghívták, noha formálisan még nem volt tagja a szervezetnek, s megfigyelő státusban népes delegációval részt is vett a konferencián. Hasonló meghívás Magyarország esetében föl sem vetődött.⁸ Az ellenforradalmi Magyarország – szemben az alakuló weimari Németországgal – éppen a munkásellenes politikáról és a munkásság szervezeteivel szembeni durva atrocitásokról volt ismert Európa-szerte.

A szállítómunkások nemzetközi szakszervezeti szövetségének Magyarországgal szembeni 1920-as bojkottja idején merült fel, hogy a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal küldjön egy tényfeltárási bizottságot Magyarországra, amely a munkásság helyzetét vizsgálná. Ezt a magyar kormány először ellenezte, amint a szállítómunkások nemzetközi szakszervezetével sem volt hajlandó tárgyalni, majd mégis maga hívta meg az ILO delegációját. (A kormányt az ország általános nemzetközi elszigeteltségének oldása mellett nyilván az a szándék vezette, hogy a Nemzetközi Munkaügyi Hivatallal való együttműködés és a munkásság tényleges helyzetének vizsgálata javítani fogja az amúgy katasztrofális országimázszt.) Az ILO elfogadta a meghívást. Ez nem utolsósorban annak volt köszönhető, hogy a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal első elnöke, Albert Thomas úgy gondolta, hogy alakulóban lévő nemzetközi szervezete tekintélyét emelheti, ha egy olyan, akkor az európai nyilvánosságban nagy figyelmet élvező téma kezelésével foglalkozik, mint a magyar politikai helyzet.⁹

A vizsgálóbizottság lényegéből fakadóan nemcsak kormányzati tényezőkkel találkozott, hanem a magyar munkásság képviselőivel is, sőt Thomas már az utazás előkészítése során is konzultált magyar szociáldemokratákkal. A szocialista meggyőződésű korábbi francia fegyverkezési miniszter 1920. július végén folytatott hosszas megbeszélést Peyer Károllyal Genfben. Ekkor az ország helyzetét általában és részleteiben is áttekintették. Thomas feljegyzéseiben rögzítette, hogy tárgyalópartnere a magyar bányászszakszervezet vezetője, a II. Internacionálé delegáltja, és a nemzetközi bányászszakszervezet vezetésében is részt vesz.¹⁰ Az 1920. július 31-én kelt feljegyzés szerint Peyer úgy nyilatkozott, hogy a magyar kormánynak az ILO vizsgálóbizottságához címzett meghívása nem jelent módosulást általános politikájában, amely szerinte kényszerpályán mozog, és kudarcra van ítélve. Peyer reménytelennek mondta a Teleki-kormány helyzetét a tiszti különítményekkel szemben. Szerinte a kormány felajánlkozását a bolsevizmus elleni harchoz a lengyel háború idején az is motiválta, hogy ezzel megszabaduljon a tiszti különítményektől. Peyer azt állította, hogy

⁸ Magyarország és a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet viszonyának történetéről áttekintést nyújt: Gombó István: *Magyarország és a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet*. Budapest, 1930. Különnyomat a Külügyi Szemle 1930. januári és áprilisi számából. Gombórról részletesen lásd alább.

⁹ Thomas előterjesztése az igazgatótanácshoz 1920. június 8-án. A *Bureau International du Travail* (az ILO irodája) levéltára Genfben (a továbbiakban: L'Archives du BIT) D 704/100/6.

¹⁰ Mindez összességében némi súlyt adott Peyer személyének Thomas szemében, egyrészt mint olyan valakinek, akivel egy politikai táborba tartozik, másrészt mint szakszervezeti vezetőnek, hiszen Thomas-nak az ILO élén való sikeres működéséhez, illetve majdani újraválasztásához szüksége volt a nagy nemzetközi szakszervezeti szövetségek támogatására.

a tisztek diktatúrára törnek, és ennek létrejötte hamarosan várható. A diktatúra funkciója pedig Peyer beállítása szerint a Habsburg-restauráció végrehajtása, mert a tisztek ettől remélik a régi nagy hadsereg visszaállítását. A Habsburg-restauráció emlegetésével Peyer Thomas elevenére talált, mert ennek gondolata az 1920-as években végig kísértette őt. Ekkor úgy vélte, hogy Peyer közlései csak megerősítik egyéb híreit és benyomásait, és valóban létezik egy átfogó terv Magyarországon a restaurációra, amelynek részese a kormányzó, Andrassy, Windischgraetz, Berthold,¹¹ s ráadásul francia konzervatív militarista körök is támogatják őket.¹² Később realisabban ítélte meg a restauráció lehetőségét, de ennek rémképe mindvégig kísértette az 1920-as években. Peyer egyébként a megbeszélés folyamán a katonai diktatúra pártjának erejét a területi veszteségekkel hozta összefüggésbe, mert szerinte elsősorban a menekült köztisztviselők és katonatisztek képezik ennek bázisát, akiknek jelenleg semmi foglalkozásuk nincs – „csak isznak”. Egyértelműen leszögezte, hogy Magyarországon belülről nem lehet ezt a helyzetet megoldani, és mintha azt akarta volna sugallni Thomas-nak, hogy némi területi engedmény viszont segítene a diktatúra irányába ható nyomás csökkentésében. Ezt nem mondta ugyan ki, de ahogyan Thomas feljegyzései visszaadják Peyer gondolatmenetét, a magyar szociáldemokrata vezető fejtegetéseinek végéről már csak ez az utolsó logikus lépés hiányzott. Egyúttal azt is hangsúlyozta, hogy a magyar politikai körök kiábrándultak Nagy-Britanniából, amely felé eddig reményeikkel fordultak, és most Franciaországban kezdenek bízni. (Önmagában figyelemreméltó, hogy az ekkoriban parlamenten kívüli ellenzéki párt vezetője egy nemzetközi szervezetet vezető francia politikussal tárgyal, s még inkább, hogy Peyer Thomas-t az akkor a magyar és a francia kormány között folyamatban lévő, de végül sehová sem vezető tárgyalásokkal megegyező szellemben – melyeken befektetési lehetőségekért cserébe területi engedményeket reméltek – igyekezett befolyásolni.) Thomas viszont egyáltalában nem rezonált Peyer sugalmazására; ellenkezőleg: egy magyarországi rendteremtő katonai akció lehetősége foglalkoztatta, amiről viszont nem beszélt Peyernek, mert feltételezte róla, hogy ellenséges lenne egy ilyen ötlettel szemben. Ebben az általános keretben tárgyalták meg a magyarországi szakszervezetek helyzetét, amelyet Peyer nagyon sötétnek látott. Véleménye szerint az ipari termelés leállt a bolsevik kísérlet óta, és minden normális szakszervezeti élet lehetetlenné vált. A munkások ökölbe szorított kézzel tűrnek, de Peyer félt, hogy a helyzet radikalizálja őket, s egy újabb bolsevik kitörés jön, még súlyosabb terrorral és összecsapásokkal. Ezt a jövőbeli lehetőséget mintegy a katonai diktatúra alternatívájaként mutatta be. Ami magát a vizsgálóbizottságot illeti, Peyer azt javasolta, hogy a bizottság először Bécsben tájékozódjon a menekült magyarok körében, ott gyűjtsön adatokat, kérjen információkat, majd ezek alapján eredjen Magyarországon is a konkrét esetek nyomába.¹³

A tényfeltáró bizottság valóban ellátogatott 1920 szeptemberében Magyarországra, és széles körben gyűjtött információkat. Tagjai Horthytól elkezdve szakszervezeti aktivistákig bezárólag sokakkal találkoztak, s jelentésüket nyomtatásban is közzétették. Thomas utóbb élénken érdeklődött, hogy milyen visszhangja volt Magyarországon a jelentésnek, ám úgy tűnik, itthon nem foglalkoztak vele különösebben.¹⁴ Az ILO és Magyarország kapcsolatai e

¹¹ Kérdés, hogy a feljegyzés nem téved-e a név leírásában, s nem Bethlen neve merült-e föl a beszélgetésben.

¹² Az utóbbiak Thomas számára a politikai ellenségképhez tartoztak.

¹³ L'Archives du BIT, CAT 5–38–1.

¹⁴ Baranyai 1921 elején Thomas erre vonatkozó kérdésére azt a választ adta, hogy mire a jelentés megjelent, már túlhaladottá is vált, hiszen az 1920. nyári állapotok tükré volt – „kérdés, hogy

bizottság látogatásától eltekintve eleinte meglehetősen esetlegesek voltak. A miniszterelnökség már a népszövetségi tagság megszerzése előtt ösztönözte a Népjóléti és Munkügyi Minisztériumot, hogy tartson kapcsolatot a Nemzetközi Munkügyi Hivatallal. Feltehetően úgy ítélték meg, ez elősegítheti Magyarország integrálódását a nemzetközi rendbe. A hivatalos kapcsolattartás legfőképpen a Nemzetek Szövetsége melletti magyar diplomáciai képviselőten keresztül folyt, ami a húszas évek első felében gyakorlatilag Baranyai Zoltánt¹⁵ jelentette. A magyar kormány már a belépés előtt is igyekezett megfelelően válaszolni a genfi megkeresésekre, információkérésekre, például a gazdasági válság magyarországi adatait illetően. Ugyanakkor nehézséget okozott, hogy a külügyminisztériumnak nem állt rendelkezésére elegendő számban megfelelő munkaerő, amely képes lett volna francia nyelven előállítani a szociális és munkaügyi tárgyú anyagokat. Ez a probléma az ILO-ban való taggá válással – ami a népszövetségi tagság elnyerésével együtt, 1922-ben következett be – sem oldódott meg. Baranyai Zoltán Genfben Ferenczi Imrével, az ILO egyetlen állandó magyar tisztviselőjével tekintette át, hogy kik írhatnának a hivatal kiadványaiba. Úgy látta, hogy volna lehetőség komolyabb jelenlétre – és ez az ország szempontjából hasznos is lenne –, ha akadnának szakemberek, akik képesek az ILO kiadványait magyar vonatkozású anyagokkal ellátni. Giesswein Sándor az interparlamentáris unió ülésén kifogásolta, hogy a Nemzetközi Munkügyi Hivatal kiadványai nem vesznek tudomást a már taggá vált Magyarországról.¹⁶ Ennek nyomán levelezés folyt Baranyai és az ILO különböző tisztviselői között, akik igazolni szerették volna, hogy valamennyire azért szerepel az ország. A hivatal és a genfi magyar képviselő levelezése az egész évtized folyamán azt a benyomást kelti, hogy bár Magyarország gyakrabban jelenik már meg az ILO kiadványaiban, mégis mindig a magyar anyagok azok, amelyek késve érkeznek be, amelyeket tévedésből kifelejtnek, vagy amelyek hibákkal jelennek meg, vagy már elavult információkat közölnek, illetve hatályukat veszített jogszabályokra hivatkoznak. Baranyai idővel elérte, hogy a magyar vonatkozású szövegrészekből még a megjelenés előtt korrekktúrát kapjon, illetve az ILO nyomdája beszeresse a speciális magyar betűket. De még később is olyan kérdésekben is tiltakoznia kellett, hogy a magyar törvények címét miért közlik németül, majd franciául és angolul, holott általában eredeti nyelven és a hivatal két hivatalos nyelvén szokták megnevezni az egyes országok törvényeit, vagy hogy a magyar szakszervezetek neveit miért németül közlik.¹⁷ Baranyai a genfi magyar képviselő állandó vezetőjeként úgy látta, hogy a Statisztikai Hivatalnak érdemes lenne komoly gazdasági, munkaügyi és szociálpolitikai adatszolgáltatást kifejlesztenie, ráadásul idegen nyelven, de ez a javaslata persze nem valósult meg.

A Nemzetközi Munkügyi Szervezetben való hivatalos tagság megszerzésével a kapcsolatok mindenestre rendszeressé és rendezettebbé váltak Magyarország és a Nemzetközi Munkügyi Hivatal között. Ez is egy lépést jelentett Magyarország beilleszkedésében a háború utáni európai rendbe. Bethlen Istvánnak és Albert Thomas-nak a taggá válás alkalmából folytatott levélváltásában 1922. október 13-án a magyar miniszterelnök hangsúlyozta, hogy

mennyire hű tükre”, tette hozzá –, és ahhoz képest már sok minden változott, sokkal konszolidáltabbá váltak a viszonyok.

¹⁵ Az eredetileg a magyar–francia irodalmi kapcsolatok történetével foglalkozó Baranyai előbb beosztottként került Genfbe, majd 1921-től ő vitte állandó jelleggel az ügyeket a magyar diplomácia részéről a Nemzetek Szövetsége mellett.

¹⁶ Ferenczi magyarázatai Thomas-nak Giesswein felszólalásáról 1923. jan. 28-áról. L'Archives du BIT C 31-2-1. Baranyai levele Thomas-nak ugyanebben az ügyben. MNL OL, K 107, 40. cs.

¹⁷ „Permettez-moi de relever encore le fait que la langue officielle du pays est le hongrois.” Baranyai levele Thomas-nak, Genf, 1923. október 1. MNL OL, K 107, 40. cs.

Magyarország mindenben alkalmazkodik a békeszerződés előírásaihoz, s az ILO egyezménytervezeteivel és ajánlásaival is az előirtak szerint fog eljárni, azaz előterjeszti őket ratifikációra a parlamentnek. A hivatalos taggá válással a genfi magyar képviselőtől kívül még egy összekötő láncszem is megkezdte működését, mégpedig az ILO budapesti levelezője.

A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet genfi hivatala számos országban rendelkezett levelezővel – Berlinben egy egész irodával –, akik rendkívül részletes tájékoztatást adtak az adott ország munkaügyi és szociálpolitikai viszonyairól. Magyarországon az első levelező Pap Dezső (1871–1930) volt, akit a Kereskedelmi Minisztériumban eltöltött hosszú életpályája után a Károlyi-kormány idején neveztek ki államtitkárrá az alakulóban lévő Népjóléti és Munkaügyi Minisztériumba. Ez a kinevezés a továbbiakban lehetetlenné tette karrierjének érdemi folytatását, 1919 őszén a Népjóléti Minisztérium vissza kívánta adni őt a Kereskedelmi Minisztériumnak, ahova nem akarták visszavenni. Végül is visszakerült eredeti minisztériumába, anélkül azonban, hogy valódi feladatkört kapott volna.¹⁸

Pap Dezső – majd az ő 1930-ban bekövetkezett halálát követően utóda, aki a testvére, Pap Géza lett – részletes havi jelentéseiben, miközben rövid tájékoztatást adott az általános politikai fejleményekről, rendszeresen kitért a sztrájkokra, a kollektív szerződésekre, a fontosabb munkavállalói és munkaadói egyesületek életében előforduló eseményekre, a kormány szociálpolitikai és munkaügyi tárgyú rendelkezéseire, a parlament ilyen kérdéseket érintő vitáira, sőt az e területen született fontosabb publikációkra is, valamint ismertette a megélhetési indexszámokat éppúgy, mint az egyes ágazatok bér- és munkaidőviszonyait. Számátlan munkaügyi és társadalombiztosítási tárgyú magyar törvény szövegét fordította le a hivatalnak, a hosszabbakért külön díjazást kapott. A havi jelentéseken túl – amelyek összeállításában a levelezőt a Genfből küldött instrukciók segítették – időnként kérésre egyes részkérdésekről külön jelentéseket is írt. A jelentésekhez gyakran csatolt újságkivágatokat is, elsősorban a *Pester Lloyd*-ból, de időnként más német nyelvű, sőt magyar lapból is. Mindezek alapján Genfben meglepő részletességgel követhették nyomon a magyarországi munkaügyi és szociálpolitika állását. A beérkezett jelentéseken látszik, hogy valóban foglalkoztak is velük, a hivatal egyes osztályai kiértékeltek az őket illető részeket és rögzítették az adatokat, az általánosabb érdekű összefüggésekről pedig francia nyelvű összefoglaló készült a hivatal elnökének. (Mindkét Pap fivér németül írta jelentéseit, de Géza az egyéb levelezést franciául bonyolította.) Ebből az adattömegből a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet különböző publikációiban rendszeresen közölt összeállításokat, s ha kellett, a hivatal a legkülönbözőbb témákban adatokkal tudott szolgálni, mint amikor például Thomas 1927-es magyarországi útja előtt készítették számára összefoglalókat. A levelezők ugyanakkor nem csak Genf felé továbbítottak információkat Magyarországról. Elvárták tőlük, hogy kapcsolatot tartva az illetékes kormányzervekkel, állandóan érzékeltesék a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet igényeit, mindenekelőtt a megkötött egyezmények ratifikációjának szükségességét, illetve hogy előadások és rendszeres publikációk révén igyekezzenek fenntartani a közvéleményben az érdeklődést a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet tevékenysége iránt, pontosabban kedvezőre hangolni azt a ratifikációk ügyével kapcsolatban. Ennek az igénynek a hivatal két első levelezője igyekezett is eleget tenni, Pap Dezső például több cikket írt a *Külügyi Szemle* Nemzetközi munkaügyi című rovatába.¹⁹

¹⁸ Tanácsköztársaság utáni igazolóbizottsági eljárásának anyagai: MNL OL, K 166, 21. cs. Ügye párhuzamosan haladt Madzsar Józsefével.

¹⁹ Itt szeretnék köszönetet mondani Zeidler Miklósnak a *Külügyi Szemle* általa készített repertóriumának átengedéséért.

A kapcsolattartás állandó formája volt a részvétel az ILO éves konferenciáin, valamint az ezeket előkészítő munka. A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal létjogosultságát az elfogadott egyezmények és ajánlások adták, ezért ezek előkészítését nagyon komolyan vették, hiszen elkerülendő volt, hogy az éves konferenciákon elbukjanak az egyezménytervezetek vagy ajánlások, vagy esetleg a konferencián történt elfogadásuk ellenére az egyes országok ne ratifikálják őket. Ezért a hivatal rendszerint a tagállamokkal való előzetes konzultáció alapján állította össze azokat a kérdőíveket – ezek gyakran már irányt szabtak a későbbi egyezményeknek, s ennek megfelelően éles viták tárgyává is váltak –, amelyeket azután, ha az éves konferencia elfogadta őket, szétküldtek az országoknak. A beérkezett válaszok szakértői feldolgozása után – ismét csak a tagállamokkal konzultálva – készítették el az egyezmény- vagy ajánlástervezetek szövegét, hogy azokat valamelyik éves konferencia elfogadja, ami után kezdődhetett a ratifikációs procedúra. Ilyen módon egy-egy tervezet többször is az egyes országok kormánya elé került az előkészítés folyamatában. Ez a körülményes és gyakran igen lassú eljárás biztosította, hogy csak olyan egyezménytervezeteket fogadjanak el az éves konferenciákon, amelyek sikeres ratifikációjára is számítani lehetett. (Az első, 1919-es washingtoni konferencia egyezményei közül – amelyeket még nem így készítettek elő – jó néhány ratifikációja elmaradt, például a nyolcórás munkanapról szólóé.)

A taggá válás után Magyarország is részt vett az egyezmények és ajánlások előkészítési folyamatában. A magyar kormányzati apparátus a Genfből többnyire kérdőíves formában érkező információkéréseket komolyan vette, és igyekezett alaposan megválaszolni. E kérdőívek szinte minden lehetséges munkaügyi témát érintettek, s olyan, csak közvetetten kapcsolódó kérdésekre is kitértek, mint az ipari szakoktatás helyzete. Természetesen nem mindegyik témakör tárgyalása vezetett egyezmény elfogadásához.²⁰ Mielőtt létrejött az állandó levelezés a minisztériumok különböző kérdésekben illetékes apparátusai és az ILO között, a külügyminisztérium tisztviselői – illetve az eredetileg bölcsész végzettségű Baranyai Zoltán – igyekeztek szakszerűen értekezni akár olyan egészen specifikus szakkérdésekről is, mint hogy az üzemekben a gépszíjak milyen időközönként történő glicerines kenés esetén nem csúsznak és őrzik meg rugalmasságukat, illetve hogy a tapasztalatok szerint mennyi idővel a kenés után lehet őket újra üzembe helyezni, s melyek a glicerines kenés tűzveszélyességi kockázatai.²¹

Az évente megrendezett munkaügyi konferenciákon, amelyeken a ratifikálandó egyezményeket és ajánlásokat elfogadták, az ország taggá válásától kezdve állandóan részt vettek mind a magyar munkaadók és munkavállalók képviselői, mind pedig a kormány delegáltjai, ahogy az az egész munkaügyi szervezet háromoldalú felépítéséből következett. A munkaadókat eleinte Tolnay Kornél, a MÁV nyugalmazott elnöke képviselte – jelöléséhez a Gyáriparosok Országos Szövetsége (GYOSZ) is hozzájárulását adta –, a munkavállalókat pedig Jászai Samu, a Szakszervezeti Tanács elnöke, majd az ő halála után rendszeresen Peyer Károly. A munkavállalók képvisellete nem volt problémamentes, mert keresztényszocialista oldalról is igényelték a részvételt a konferenciákon. A kormány azonban, elismerve, hogy a szociáldemokrata szervezetek sokkal nagyobb súlyúak, rendszeresen ezek jelöltjét támogatta, a keresztényszocialisták delegáltjait pedig szakértőként – ilyen minden delegátus mellett utazhatott – adták mellé. Rendszerint Tobler János, a keresztény szakszervezeti szövetség vezetője utazott Peyer mellett mint szakértő, de volt olyan év, amikor Mihelics Vid katolikus újságíró töltötte be ezt a szerepet. Ez konfliktusokkal járt, mert az említettek

²⁰ Genfből érkező kérdőívekre összeállított válaszok, levelezés e kérdések kapcsán különböző magyar szervek között: MNL OL, K 150, 2808–2809. cs.

²¹ MNL OL K 107, 40. cs.

és Peyer nemigen tudtak együttműködni.²² A szakértői szerep persze nem biztosított olyan részvételi lehetőségeket a konferenciákon, mint a delegátusi megbízatás. A munkaadói oldalt később a Gyáriparosok Országos Szövetsége jelöltje képviselte, rendszerint Knob Sándor, a kormányoldalon pedig sokszor változtak a képviselők. Legelső alkalommal Heller Farkas, a Műegyetem közgazdaságtan professzora utazott Genfbe, utóbb több ízben volt kormánydelegált Pap Géza, Jezsovits János a Kereskedelmi Minisztériumból, Pfisterer Lajos (szakértőként, egyébként az író Szentkuthy Miklós apja) és néhány további minisztériumi tisztviselő. Emellett rendszerint tagja volt a magyar kormánydelegációnak a Genfben a Nemzetek Szövetsége mellett tevékenykedő magyar diplomaták közül valaki: többször Márffy-Mantuano Rezső, Pelényi János, Baranyai Zoltán.

Magyarország az ILO-ban történt taggá válás nyomán a szervezet számos egyezményét ratifikálta, maga azonban csak egy olyat kezdeményezett, amelyet az ILO éves konferenciáján el is fogadtak. Ez az egyik országból a másik országba való költözéskor a társadalombiztosítási szerzett jogok átvihetőségéről szólt. Az éves konferencián elfogadott egyezményt néhány ország ratifikálta is az 1930-as évek második felében – Magyarország az 1937. évi XXIV. törvénycikkkel –, ám a magyar szempontból fontos szomszédos országok nem voltak ezek között.²³

A különféle egyezmények ügye néha nehéz diplomáciai feladvány elé állította a magyar kormányzatot. Az 1930-as évek közepén Olaszország a negyven órás munkahét nemzetközi egyezménybe foglalására tett javaslatot, miközben még a negyvennyolc órás munkahétről szóló konvenciót is alig egy-két állam ratifikálta. Az 1934-es nemzetközi munkaügyi értekezlet előtt a Külügyminisztérium sürgette az illetékes tárcák állásfoglalását az olasz javaslatról – maga Kánya Kálmán írt az érintett minisztereknek –, az azonban egyértelműen elutasító volt.²⁴ Genfben úgy tudták, hogy a külügyminisztérium a tárgytól teljesen függetlenül a jó olasz–magyar kapcsolatokra való tekintettel támogatná a negyven órás munkahét bevezetését, míg a kereskedelmi miniszter mereven ellenállt.²⁵ A magyar kormányzatban olyan megoldást kerestek tehát, amely politikailag támogatja a negyven órás munkahét ügyét presztízskérdéssé emelő olasz diplomáciát, ám nem vezet ahhoz, hogy Magyarország elősegítse az egyezmény megszületését, és még kevésbé ahhoz, hogy ratifikálja azt. Az 1934-es konferencián a magyar kormánydelegáltak végül tartózkodtak a szavazásnál, a jö-

²² Peyer kifogásolta Mihelics delegálását, de nem tudta elérni, hogy a konferencia ne fogadja el őt mint szakértőt. (Gyakran előfordult, hogy legkülönbözőbb oldalokról megtámadták valakinek a mandátumát, ilyen ügyekben a konferencia egy különbizottságának állásfoglalása alapján a plenáris ülés döntött.) Tobler és Peyer között szintén kimutathatók konfliktusok a konferenciákon. 1932-ben például Kuypers holland delegátus élesen bírálta Magyarországot, amiért ott akadályozták a munkások szervezkedését. A felszólalás válasz nélkül maradt, s Tobler – aki szakértőként nem szólalhatott fel a plenáris ülésen – kifogásolta, hogy Peyer mint delegátus nem tett észrevételt ellene. Tobler ezért levélben kívánt tiltakozni a konferencia elnökénél a holland delegátus szavai ellen, ezt viszont Peyer megtiltotta neki, s azzal zsarolta Toblert, hogy nyilvánosan megerősíti Kuypers szavait. A konfliktusból Magyarországon sajtópolemia keletkezett, és a képviselőházban is szóba került. Peyer tagadta, hogy megtiltotta volna Toblernek a tiltakozást, egyébként pedig arra hivatkozott, hogy Márffy-Mantuano lovag, a hivatalos magyar kormánydelegált is szó nélkül hagyta az esetet. Kuypers egyébként konkrét ügyként a magyar vasutasok újságjával foglalkozott, amelynek ügye Thomas-t is foglalkoztatta majd egy évtizeden át. L'Archives du BIT C 1320/16/1. Itt található az ügyre vonatkozó, Pap Géza által gondosan megküldött újságkivágatok.

²³ MNL OL, K 150, 2809. cs.

²⁴ MNL OL, K 150, 2808. cs.

²⁵ L'Archives du BIT G 900/86/4.

vőre nézve pedig azt látták tanácsosnak, ha Magyarország föltételesen ratifikálja az egyezményt, azaz a saját ratifikáció érvénybe lépését más, nagy ipari országok ratifikálásához köti.

Hivatalos és nem hivatalos ügyek és közvetítők Magyarország és az ILO között

Az ILO és Magyarország kapcsolatainak személyes, illetve nem hivatalos szintjét vizsgálva először Albert Thomas személyével kell foglalkoznunk. Thomas 1878-ban született egy pék fiaként, s az *École Normale Supérieure* kiemelkedő képességű hallgatójaként történelemből szerzett agregációt.²⁶ Politikai pályája egészét a francia szocialista pártban, annak jobb szélén töltötte el, de ellentétben más francia politikusokkal – például Briand-nal, Millebrand-nal –, soha sem hagyta el a szocialista pártot a még magasabbra ívelő politikai karrier érdekében. Szilárd pártkötődése mellett a francia értelmiségi elithez fűződő kapcsolatait is mindvégig megőrizte. A háború idején közvetlen beosztottja volt az általa vezetett haditermelési minisztériumban például a középkorász Mario Roques, akinek karrierje a *Collège de France*-ig ívelt, a Durkheim-tanítvány François Simiand, illetve Maurice Halbwachs, akik személyes jó barátai is voltak. Az ILO első elnöke kiemelt figyelmet fordított Magyarországra. Thomas számára Magyarország nehezen értelmezhető képlet volt, mert az ő szemzőgéből egyrészt szélsőségesen reakciós országnak tűnt, ugyanakkor mégsem volt egyértelműen diktatúra, amely minden munkásmozgalmat üldözött és elnyomott volna. Thomas ebben a helyzetben úgy gondolhatta, hogy a magyar szakszervezetek, illetve munkásmozgalmak helyzetét könnyítheti, mozgásterét tágíthatja, és a magyarországi viszonyokat az általa kívánatosnak tartott irányba módosíthatja, ha az ILO elnökeként a magyar munkásság legális szervezeteinek érdekében lép fel. Így az 1920-as évek folyamán a magyar szociáldemokrácia nemzetközi félhivatalos patrónusaként igyekezett működni. Ez nem volt szokásos, más országok esetében nem vállalt ilyen szerepet, nyilván azért, mert az egyes országok munkáspártjai erre vagy nem szorultak rá, vagy pedig eleve semmilyen legális mozgástérrel sem rendelkeztek. Thomas és Peyer Károly levelezése és tárgyalásaik az általános politikai kérdések mellett a szakszervezetek és a Szociáldemokrata Párt helyzetét, valamint szociálpolitikai kérdéseket érintettek. A *numerus clausus* 1928-as módosítását például így értékelte Peyer Thomasnak: „Az egész csak a világ félrevezetésére való.”²⁷ Mindkét fél érzékenynek tűnt az olasz–magyar kapcsolatok ügyével kapcsolatban is. Peyerék úgy állították be 1927-ben Thomas-nak, hogy nem lehet tudni, akar-e a kormány valamit – és ha igen, mit és mennyit – átvenni az olasz rendszerből politikai tekintetben és a munkaügy terén.

A szakszervezetek és a Szociáldemokrata Párt ügyeiben Thomas mindvégig kitértó figyelemmel fordult a magyarországi fejlemények felé, és számtalan alkalommal próbált segítséget nyújtani a magyar szakszervezeteknek, illetve szociáldemokrata politikusoknak. A Népszava kolportázs-jogának felfüggesztése körüli taktikázásokban például rendszeresen levelezett egyrészt Peyerral, másrészt Magyarország genfi képviselőivel, akiket rá akart venni a Népszava érdekében közbenjárásra, sőt magával Bethlennel is kapcsolatba lépett. A kormány sokáig újabb és újabb indokokat talált, hogy miért nem engedélyezheti a Népszava utcai árusítását. Ilyen volt például magyar szociáldemokrata vezetők bécsi útja 1927 nyarán, amikor emigráns szociáldemokratákkal találkoztak. A kormány ezt mint a kommunisták felé való elhajlást interpretálta, Thomas pedig arra vállalkozott, hogy megpróbál-

²⁶ Tanári állásra jogosító versenyvizsga.

²⁷ „Das ganze ist nur auf Irreführung der Welt berechnet.” Peyer levele 1927. dec. 2. L'Archives du BIT Cat 5-38-2.

ja elmagyarázni a hivatalos magyar képviselőknek, hogy Kunfi Zsigmond – a kormány elsősorban az ővele való találkozást kifogásolta –, bár valóban volt népbiztos, de nem kommunista, hanem jelenleg az osztrák szociáldemokrata párt tagja, amint a többi meglátogatott vezetők is, s a kérdéses időpontban nem is volt Bécsben, így személy szerint vele Peyerék nem találkoztak. A Népszava utcai árusítási jogának visszaszerzéséért folyó manőverek részeként Thomas a másik oldalon viszont ismételten azt javasolta Peyernek, hogy a Népszava tartózkodjon minden olyan szöveg közlésétől, amelyet a hatóságok kommunistának minősíthetnének. Emellett hangsúlyozta, hogy közbelépési kísérletei nem kaphatnak nyilvánosságot, mert nyíltan nem vállalhatja akcióit.²⁸

Thomas kisebb jelentőségű kérdésekkel is kitartóan foglalkozott. A magyar vasutasok szaklapjának ügye például 1923-tól 1932-ig rendszeresen fölbukkan a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet Hivatalának anyagaiban, illetve Thomas levelezésében.²⁹ A kormány ugyanis nem engedélyezte annak megjelenését, bár időnként kilátásba helyezte ezt a magyar szakszervezeti vezetőknek és Thomas-nak is. (Egy ilyen szociáldemokrata lap megjelentetése a Bethlen–Peyer paktum határait feszegette, hiszen a megállapodás szerint közalkalmazottakat nem fogadhattak tagjaik közé a szakszervezetek.) 1932-ben, röviddel halála előtt Thomas még mindig azzal a kérdéssel foglalkozott, hogy a Nemzetek Szövetsége pénzügyi bizottsága a magyar kormánynak nyújtandó kölcsön feltételül szabja a társadalmi egyensúly biztosítását, aminek része lenne a szakszervezeti szabadság garantálása, konkrétan a vasutasok újságjának engedélyezése. Ez az ötlet azonban nem Thomas-tól származott, hanem Nathan Nathantól, a Szállítási Dolgozók Szakszervezeteinek Nemzetközi Szövetsége elnökétől, aki a befolyásos nemzetközi szakszervezeti szövetségek egyikét vezette.³⁰ Thomas ez ügyben természetesen csak nem hivatalosan tudott fellépni, amint Nathansnak ezt körültekintően elmagyarázta, hiszen a szakszervezeti szabadság tárgyában mindaddig nem született nemzetközi egyezmény, így a Nemzetközi Munkaügyi Szervezetnek hivatalosan nem volt lehetősége fellépni az ügyben. A nem hivatalos közbenjárása a Nemzetek Szövetsége pénzügyi bizottságánál eredménytelen maradt, mert az azt a választ adta, hogy döntésében csak gazdasági kérdések játszanak szerepet, és nem kíván a magyar belpolitikába avatkozni.³¹

Thomas környezetében, illetve az ILO apparátusában hosszabb-rövidebb ideig több magyar vagy magyar kötődésekkel is rendelkező személy fordult meg. Hogy kik ők, és mire lehet számítani tőlük, az a magyar kormányt is érdekelte. Amikor még Magyarország taggá válása előtt a gazdasági dekonjunktúra adataira vonatkozó kérdésekre válaszul egy anyaggyűjteményt küldtek Genfbe, a Külügyminisztérium utasította Baranyait, hogy tudja meg, kik fognak foglalkozni az anyaggal.³² Baranyai részletes jellemzést közölt e személyekről, s

²⁸ A Népszava kolportázsjogának visszaszerzéséért folyó manőverekben Thomas olyan részletekkel is foglalkozott, mint egyes – fordításban megkapott – Népszava cikkek szövegének helyes értelmezése.

²⁹ A vasutasok szociáldemokrata szaklapjának kérdése a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal magyarországi levelezőjének 1923. júliusi jelentésében bukkan fel először. L'Archives du BIT C 31–2–1.

³⁰ Ezek alapján úgy tűnik, hogy háttéregyeztetések folytak egy újabb, a Népszövetség garanciájával nyújtandó kölcsön felvételéről, amire azonban végül nem került sor.

³¹ L'Archives du BIT Cat 5–38–2. Thomas ezzel kapcsolatban magyarázkodni kényszerült Nathans előtt.

³² „Fontos azonban, hogy a Népszövetség irodájában dolgozó magyar előadó, akire ezen és egyéb következő munkálatoknak az elvégzésnek [!] feladata vár, olyan egyén legyen, aki a mai Magyarországgal szemben előítéletektől mentes munkára képes, és a magyar eszmét s a magyar törekvéseket hazaszeretettel párosult tudással tudja képviselni. Szíveskedjék megállapítani, hogy ki lesz ez

ez legalább annyira jellemezte őt magát, mint azokat, akikről szólt. A beérkezett adatokat a hivatal számára Aberdam Simon dolgozta fel. „Aberdam galíciai származású magyar zsidó” – írta Baranyai. „A háború előtt Párizsban közgazdasági és politikai tanulmányokat folytattott, és bizonyos francia közgazdasági körökben meglehetősen ismert. Jelenleg nemzetközi pénzügyi ügynökösködéssel foglalkozik és lapokba ír. A Hivatalhoz őt Milhaud (francia zsidó) genfi egyetemi tanár juttatta be külső munkatársnak. Aberdam természetesen igen erősen liberális gondolkozású ember, azonban hazafias érzése és magyarsága kétségen felül áll.” Foglalkoztatni akartak az anyag földolgozásánál egy bizonyos Spiller urat is, de Baranyai nem tudta, hogy ez megtörtént-e. „Spiller úr race-filozófus és az eugenika tudósa, jelenleg angol zsidó, de fiatalkorában még magyar zsidó volt, és ezért tud némileg magyarul. Spiller felesége (angol zsidónő) Mantoux úrnál (francia zsidó), a N. SZ. főtítkársága egyik osztályfőnökénél titkárnő, így került be Spiller úr a hivatalba.” A jelentésben említett Mantoux, aki a békekonferencia nyelvzszeniként számon tartott tolmácsa volt, Marc Bloch barátja, ugyanabba a francia értelmiségi körbe tartozott, ahová Thomas is.

A fenti, az ILO-hoz csak kívülről és időlegesen kapcsolódó személyekhez képest a hivatal állandó tisztviselője volt Ferenczi Imre. Ferenczi a főváros szociálpolitikai osztályának vezetését hagyta ott saját kezdeményezésére, hogy a nemzetközi migráció kérdéseit tanulmányozza a hivatal erre szakosodott szekciójában. Louis Varlez, a migrációs osztály főnöke javasolta Ferenczit Thomas-nak, akiről Arthur Fontaine – a francia kormány delegáltja a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal igazgatótanácsában – kitűnő véleményt adott, noha utalt egzaltáltságára. Mindkettőjüket még a nemzetközi egyesületi tevékenységből ismerte Ferenczi 1914 előttről.

Ferenczi kinevezésére tehát még Magyarország taggá válása előtt került sor a magyar kormány közreműködése nélkül. Bár időnként belefolyt magyar ügyekbe, és valamennyire részt vett a genfi magyar kolónia életében is, állandó közvetítő szerepet nem töltött be Magyarország és a hivatal között.³³ Baranyai a fent említett jelentésében Ferenczi helyzetét úgy írta le, hogy egyrészt a migráció kutatójaként hivatalból nemigen kerülnek elé magyar ügyek, másrészt pedig „az a benyomásom azonban, hogy Ferenczi úr közvetlenül sem tesz meg annyit a magyar érdekért, amennyit megtehetne, s például az antanthoz tartozó kollégáival szemben való magatartása mintha állandó bocsánatkérés volna azért, hogy magyar”. Később Thomas magyarországi útja kapcsán a magyar kormány kifejezésre juttatta, hogy Ferenczit szerinte valójában nem lehet magyar tisztviselőnek tekinteni, mert nem tart kapcsolatot magyar kormányzati körökkel, itthoni szakértőkkel, és nem tölt be közvetítő funkciót a hivatal és Magyarország között. Thomas ezt a közlést azzal kommentálta feljegyzésében, hogy a magyar kormányt persze Ferenczi zsidó volta zavarja, csak ezt nem mondják ki nyíltan. Kérdés, Thomas tudta-e, hogy magyar tárgyalópartnereinek egy része, gyakran a hivatalosak is, mint például a Pap fivérek vagy Hevesy Pál genfi miniszterrezidens, szintén

az előadó, és meg lehet-e abban bízni, hogy a reá váró feladatot ily szellemben fogja megoldani.” 1921. nov. 11. MNL OL K 107 40. cs.

³³ Thomas 1922 szeptemberében például Ferenczit kérte, hogy beszéljen Bánffy gróffal, akiről tárgyalásaik során azt a benyomást szerezte, hogy nem kellően tájékozott afelől, mivel jár Magyarország taggá válása. Thomas Ferenczitől remélte, hogy tudatosítani fogja a magyar külügyminiszterben a tényeket. Ugyancsak Ferenczi közvetítését vette igénybe Baranyai Zoltánt megcélozva egy olyan ügyben – a magyar vasutasok szervezkedési szabadsága kérdésében –, amelyben nem fordulhatott hivatalosan Magyarország képviselőihez, mert az ügy formálisan az ILO kompetenciáján kívül esett.

zsidó származásúak voltak.³⁴ Ferenczi egyetlen kérdésben avatkozott be következetesen magyar ügyekbe: minden felmerülő alkalommal támogatta Pap Dezsőt. Magyarország taggá válása után eleve ő javasolta a levelezői posztra Papot, aki a társadalomreformer szakértők egyesületekbe is szerveződő körein belül 1918-ig ugyanahhoz a szociáldemokráciával szemben megértő liberális irányhoz tartozott, mint ő. Thomas felkérésére Ferenczi rendkívül kedvező írásbeli véleményt adott Papról, majd ezt utóbb még megtoldotta egy tovább írásbeli véleménnyel Heller Farkasról, aki a magyar kormány másik jelöltje volt, noha róla nem kértek tőle véleményt. Két régi személyes ismerőse közül Hellert elméleti embernek minősítette, akit leköt a tanítás és a kutatás, s nincs kapcsolata sem munkaadói, sem pedig szakszervezeti körökkel. Pap mellett szólt Ferenczi szerint, hogy a háború előtt Magyarország hivatalos képviselője volt a Munkásvédelem Nemzetközi Egyesülete által összehívott nemzetközi konferenciákon, s ismert volt mind szakszervezeti, mind munkaadói körökben.³⁵ Később is mindvégig támogatta Papot különböző, a magyar kormánnyal támadt konfliktusokban, majd pedig Pap Dezső halála után fivérért, Pap Gézáért ajánlotta Thomasnak levelezőül. Ekkor Erődi-Harrach Béla professzor, az Országos Szociálpolitikai Intézet igazgatója volt a másik jelölt, ám Thomas – talán Peyer hatására is, aki Pap Géza mellett érvelt – nem őt választotta.³⁶

Pap Géza fivéréhez hasonlóan jogász végzettséggel rendelkezett, először bíróként tevékenykedett, s ebbéli minőségben került az Állami Munkásbiztosítási Hivatalhoz, amely a munkásbiztosító pénztárak állami felügyeletének ellátása mellett a biztosításhoz kapcsolódó perek másodfokú fellebbezési fóruma volt 1907-től kezdve. Így már az első világháború előtt is szociálpolitikai területen dolgozott, s részt vett a formálódó szakterületekkel foglalkozó egyesületek munkájában is. Pályája nem tört meg 1918 után sem; a ténylegesen az 1920-as évek elején szerveződő Népjóléti és Munkaügyi Minisztérium törvény-előkészítő osztályát vezette – az ellenforradalom viszonyai között nem mellékes módon: zsidó származásúként. Az évtized végén rábízták a válságba jutott társadalombiztosítás szanalási programjának végrehajtását, amelyet a kormány, a szakszervezetek és munkaadói érdekképviselők alkudtak ki egymásnál, s amit az OTI államtitkári besorolású vezérigazgatójaként irányított. Nagyon valószínű, hogy a Pap fivérek a maximumot jelentették a baloldaliságban, amit az 1920-as években a kormány tolerálni tudott a különböző szakértők kiválasztásakor. Dezső és Géza személye a magyar szociáldemokratáknak is megfelelt, a levelezői posztra fölmerült más személyek politikai értelemben hozzájuk képest sokkal jobboldalibbakk voltak.

Az 1920-as évek második felében a levelezők és Ferenczi mellett párhuzamosan futott két magyar személy pályája, akik ambícióik szerint egyaránt az ILO és Magyarország kapcsolatának állandó szereplőivé, illetve a hivatal tisztviselőivé szerettek volna válni. Egyikük Albert Thomas, a másik a magyar hivatalosság bizalmát bírta, s mindketten nélkülözték a másik fél támogatását. Ez végső soron ahhoz vezetett, hogy egyiküknek sem sikerült a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal állandó tisztviselőjévé válnia, hanem nevető harmadikként

³⁴ Ferenczi egyébként nem bizonyult túl megbízható hivatalnoknak, ezért ambícióival ellentétben nem lett osztályvezető, sőt még osztályvezető-helyettes sem, sem a migrációs, sem a statisztikai osztályon. Tudományos munkássága viszont máig időtállóan bizonyult. A migráció kutatásában mind Ferenczinek a transzatlanti vándorlásokra vonatkozó adatait, mind az ún. Ferenczi–Willcox migrációs indexet – amely mögött a migráció szociológiai modellje áll – máig használják.

³⁵ Pap háború előtti munkái: Pap Dezső: *A munkaszerveződésekben eredő követelések biztosítása*. Budapest, 1911.; uő: *Az otthonmunka törvényes szabályozása*. Budapest, 1912.

³⁶ A vonatkozó levelezés: Archives du B.I.T. C 1301/003.

egy váratlanul, kívülről fölbukkant személy kapta meg azt a helyet, amely Magyarországnak mint tagnak formálisan is kijárt. Schütz Géza élettörténete meglehetősen homályos, de annyi bizonyos, hogy néhány évig közel állt Thomas-hoz, és magyar ügyekben a legfontosabb tanácsadójának számított. Hevesy Pál értesülései szerint az 1900-as születésű Schütz beházasodott egy „genfi úri családba”, s ezen keresztül összebarátkozott Thomas vejével és lányával, majd rajtuk keresztül Thomas-val is. A magyar diplomata szerint ezekben a körökben azzal igyekezett szimpátiát kelteni maga iránt, hogy azt állította, otthonról szocialista meggyőződése miatt kellett elmenekülnie.³⁷ A berni magyar követség adatai szerint Schütz felekezeten kívüli főiskolai hallgató volt. Személye Genf kanton rendőrségének érdeklődését is felkeltette, és információt kértek itthoni előéletére vonatkozóan az ottani magyar képviselőtől. 1922-ben a fővárosi rendőrség tájékoztatása úgy szólt, hogy Schütz a Kereskedelmi Bank tisztviselője volt, s „nevezett büntetlen előéletű, kifogástalan viseletű és páratlan jó fiú hírben áll”.³⁸ 1928-ban a genfi idegenrendészeti hatóságok ismét információt kértek a magyar hivatalos szervektől, mégpedig azért, mert tudomásuk szerint kapcsolatban áll vagy állt Kun Bélával, s vagyontalanságához képest feltűnően sokat utazott és költött. A fővárosi rendőrség ekkor azt jelentette, hogy Schütz a kömmün idején exponálta magát mint a Közoktatási Népbiztosság ifjúmunkások körében folytatandó propagandájának felelőse, valamint a Pacsirtamező u. 33. házbizalmija, fivére pedig a III. kerületi vörös őrség parancsnokaként terrorakciókban vett részt.³⁹

Schütz történetével ellentétes pályán futott Gombó Istváné. A fiatalember – aki 1895-ben született, s 1922-ben lett segédfogalmazó a külügyminisztériumban – bírta a magyar kormány, következképp a genfi magyar diplomáciai képviselőlet állandó támogatását, s Magyarországról számosan ajánlották Thomas figyelmébe, mások mellett Tobler János, a keresztényszocialista szakszervezetek vezetője.⁴⁰ Ő mindent el is követett, hogy az ILO ügyeiben szakértővé váljon, publikált az idevágó témákban, mégis csupán annyit sikerült elérnie, hogy a magyar kormány költségén dolgozhatott ideiglenesen a genfi hivatalban. Erről Thomas 1927-es magyarországi útja során lezajlott megbeszélések nyomán született megállapodás, mint ahogy arról is, hogy az ILO kiír egy álláspályázatot magyar állampolgár számára – valamennyi szomszéd országban létezett már ilyen pályázat, különösen sokan képviselték Csehszlovákiát –, hogy legyen végre a magyar kormány egyetértésével kinevezett tisztviselője is az ILO-nak.⁴¹ Peyer Gombó állandó alkalmazását hevesen ellenezte, fel-

³⁷ Baranyai levele a berni magyar követnek, 1926. október 5. MNL OL K 107 41. cs.

³⁸ Hevesy 1928. május 23-án a külügyminiszternek írt levelében idézi e korábbi, ekkor már tévesnek tartott tájékoztatást. MNL OL K 107 41. cs.

³⁹ Hevesy levele 1928. június 12-én a berni követnek. MNL OL K 107 41. cs.

⁴⁰ Tobler 1929. július 17-én írt Thomas-nak Gombó érdekében, kilátásba helyezve egyúttal, hogy a magyar törvényhozásban interpellálni fog a nemzetközi munkaügyi egyezmények ratifikálása, különösen a mezőgazdasági munkásság szervezkedési jogáról szóló egyezmény elfogadása érdekében. E tárgykörben adatokat is kért az azokban az országokban szerzett tapasztalatokról, amelyek már ratifikálták az egyezményt. Thomas utasítása szerint a választ úgy kellett megírni, hogy egyrészt gratuláljanak Toblernek a konferencián való legutóbbi szerepléséhez, Gombó ügyében pedig tudassák, hogy ajánlását tudomásul vették, de a felvételnél csak a versenyzés számítt. A kért egyéb adatokat természetesen elküldték számára.

⁴¹ Miután Thomas ismételt hangsúlyozta, hogy szívesen nevez ki magyar állampolgárságú tisztviselőt, s ez csupán pénzkérdés, ám a költségvetés szigorú, Walko Lajos külügyminiszter 1927-ben felajánlotta, hogy a magyar külügyminisztérium vállalná egy évre egy magyar tisztviselő díjazását. Ezt az ajánlatot Thomas örömmel elfogadta, cserébe megígérte, hogy javasolni fogja az igazgatóta-

háborodottan magyarázta Thomas-nak, hogy az 1927-es megegyezés alapján Gombó egy magyarországi helyettes államtitkár fizetéséért gyakornokoskodik az ILO-nál, kizárólag azért, mert személyes kapcsolat fűzi a miniszterelnök családjához. Thomas azzal mentegetőzött, hogy nagy nyomásnak volt kitéve a magyar kormány részéről. Gombó állásának kérdése éveken át minduntalan fölmerült Thomas és magyar tárgyalópartnerei között, s az ILO elnöke megszokta, hogy a szociáldemokraták és a kormány képviselői mindig ellentétes módon beszélnek a reménybeli magyar tisztviselő ügyéről. Végül a magyar kormánynak tett ígéretének megfelelően 1929-ben valóban kiírtak egy pályázatot Magyarországon, ezt azonban nem Gombó nyerte meg. A győztes Tóth Béla lett, aki 1897-ben született Zólyomban, gimnáziumba Besztercebányán járt, ennek megfelelően tökéletesen beszélt szlovákul is, s világháborús katonai szolgálata után az 1920-as években a magyar kormány ösztöndíjával éveken át Párizsban tanult. Felvidéki gyökereiből pályázatában a csehszlovák demokratikus szellemhez való kötődését vezette le. Az irodalomtudományok doktora volt, cikkei jelentek meg magyar–francia irodalmi kapcsolatokról. A pályázat idején Kisvárdán volt reálgimnáziumi tanár. Tóth nem rendelkezett rangos támogatókkal, egyetlen ajánlója Paul Boyer volt, a párizsi Keleti Nyelvek Akadémiájának igazgatója. Tóth végül 1957-es nyugdíjazásáig az ILO munkatársa maradt. Ő volt évtizedeken át az egyetlen magyar állampolgár – bár valamivel nyugdíjazása előtt maga azt kérte, hogy hontalanként tartsák nyilván –, aki bekerült a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal apparátusába, eltekintve persze Ferenczitől.⁴² Az ILO diplomáciai osztályára osztották be, ahol rendszeresen foglalkozott magyar ügyekkel is, kivonatolta a levelező jelentéseit, néha utazásokat tett Magyarországon, összefoglalta és értelmezte a magyar politika fejleményeit főnökei számára.⁴³

A szociálpolitikai vagy munkaügyi területen dolgozó magyar szakértők némelyike más módon is kapcsolatban állt a Nemzetközi Munkaügyi Hivatallal. A hivatal ugyanis az egyezmények előkészítésére egy szakértői bizottságot működtetett, amely főleg levelezés útján dolgozott, de időnként genfi értekezletekre is sor került. Ez a testület értékelte a külön-

nácsnak a jövőre nézve egy magyar tisztviselő számára való pályázat kiírását és az ennek megfelelő összeg felvételét a költségvetésbe. Ez azután valóban meg is történt.

⁴² Az ILO könyvtárának első vezetője Máday Andor volt, aki a Huszadik Század köréhez kapcsolódó szociológusként indult, de már jóval az első világháború előtt Svájcban telepedett le, s ott lett egyetemi tanár. Amikor 1927-ben Thomas Budapestre látogatott, őt is mint magyar tisztviselőt említette, de a kormány közölte vele, hogy Máday már nem magyar állampolgár, amivel Thomas sem vitatkozhatott. Zeidler Miklós szíves közlése szerint amikor Máday 1922-ben igyekezett bekerülni az ILO-hoz, Baranyai aggódott, hogy ha magyarként „könyvelnék el”, akkor más magyar szakértő útját zárná el.

⁴³ 1940-től továbbra is az ILO tisztviselőjeként Budapesten teljesített szolgálatot. Ekkor a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal a háború miatt Montréalba költözött, s Tóthot a magyar kormánnyal való kapcsolattartás végett ugyanakkor Budapestre delegálták. Ez egy egészen sajátos, egyedül megoldás volt. Kérdés azonban, hogy mi szükség volt erre, hiszen Pap Géza az ILO levelezőjeként továbbra is ellátta az összekötő feladatát a magyar kormány és a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal között. Az sem világos, hogy egyáltalán mit csinált Tóth a háborús években azon kívül, hogy jelentkezett egy-két rövidebb szociálpolitikai tárgyú cikkel a magyar nyilvánosság előtt. 1945-ben azután a külügyminisztérium tisztviselője lett – miközben megőrizte állását az ILO-nál is –, s a nemzetközi szervezetekkel való kapcsolattartás területén dolgozva többször volt magyar kormánydelegált az éves ILO-konferenciákon. 1947-ben a levelezői posztot is átvette Pap Gézától, ám egyre sűrűbben és egyre nagyobb nyomatékkal jelezte, hogy vissza szeretne kerülni Genfbe, mert a kommunisták előrenyomulása miatt egyre kevesebb a lehetősége az érdemi munkára, helyzete egyre inkább ellehetetlenül. Végül sor került visszaintegrálására az ILO központi apparátusába. Tóth személyi anyagai: Archives du B.I.T., P 2409.

böző országokból beérkezett információkat, és véleményezte a tervezeteket az előkészítő munka különböző fázisaiban. Az eredetileg aránylag szűk szakértői körnek nem volt magyar tagja, amikor azonban 1930-ban újjászervezték és kibővítették a testületet – a magyar kormány és Genf közti egyeztetések eredményeként –, többen is bekerültek tagjai közé (Pap Géza, Kovrig Béla, Barla-Szabó József, az Országos Társadalombiztosító Intézet igazgató főorvosa, Pfisterer Lajos, Lengyel Ervin, Mihályffy Ernő). E szakértők tényleges munkát végeztek, amit Genfben is elismertek.⁴⁴ A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal saját munkáját és persze a kidolgozott egyezmény- és ajánlástervezeteket részben éppen e nemzetközi szakértői kör kompetenciájával kívánta legitimálni, az egyes kormányokkal szemben saját súlyát növelni – hiszen a tényleges politikai döntéshozatal a nemzeti szinten maradt –, más oldalról pedig a részvétel e nemzetközi szakértői körben az egyes részt vevő személyek súlyát a hazai nyilvánosságban nyilvánvalóan növelte.

A fenti magyar – vagy magyar kötődésű – személyeken túl olykor mások is befolyást gyakoroltak különféle magyar ügyekben Albert Thomas körül. Garami Ernő alkalmazása érdekében például néhány ugyancsak neves személyiség levelezett Thomas-val. Először 1927 telén a már említett Mario Roques történészprofesszor és Louis Eisenmann⁴⁵ írt Thomas-nak annak érdekében, hogy Garami állást kapjon a ILO apparátusában, 1928 márciusában pedig Karl Renner – aláírása szerint „szolgálaton kívüli osztrák kancellár” – magyarázta el neki egy hosszú levélben Garami helyzetét, hangsúlyozva, hogy Garami annak idején szembeszállt a Tanácsköztársaság kikiáltásával, és kérte, hogy nevezzék ki Garamit az ILO bécsi levelezőjévé, vagy vegyék fel a genfi apparátusba. Thomas azonban – bár Garami maga is írt neki – rendíthetetlen maradt, mindenkinek elutasítóan válaszolt.⁴⁶ Eisenmann szerint egyébként – aki máskor is levelezett Thomas-val az utódállamokkal kapcsolatos ügyekről – Garaminak legkésőbb a frankhamisítási botránykor a „demokratikus magyar köztársaság elnökévé” kellett volna válnia, ha az „ostoba angolok” nem állnak ki Bethlen rezsimje mellett, Renner pedig a magyarországi szociáldemokratákról szedte le a keresztvizet, harmadrangú garnitúrának minősítve a hazai szociáldemokrata vezetőket, akik csak azután kerülhettek előtérbe, hogy az igazán érdemes férfiak 1918–1919 után távozni kényszerültek az országból, s akiket szerinte megfertőzött a nacionalizmus és korrumpált a reakciós rendszer. Thomas viszont úgy látta, hogy Garami személye akadály lenne a magyar kormány és a szakszervezetek közötti jobb viszony kialakításában.

Albert Thomas látogatása Magyarországon 1927-ben

Albert Thomas 1927 elején egy hosszabb út részeként tett több napos látogatást Magyarországon (Jugoszláviát és Görögországot is ekkor kereste fel). A látogatás ezt megelőzően már többször is halasztást szenvedett. 1926 elején a frankhamisítási botrány miatt halasztották

⁴⁴ L'Archives du BIT SI 1/0/31.

⁴⁵ Eisenmann elzászi származású történész és szlavista volt. A 19. század végén a Monarchiában tett hosszabb tanulmányút nyomán – melynek során megtanult csehül és magyarul – az osztrák–magyar kiegyezésről írta doktori dolgozatát. Az 1904-ben megjelent könyv még értékelt a magyar parlamentarizmust, amelyet a birodalom osztrák felének parlamenti működésénél többre becsült. A háború alatt a cseh emigránsok köreivel együttműködő Eisenmann a francia külügyminisztérium egyik legfontosabb szakértőjének számított a Habsburg Monarchia ügyeiben. A háború után egy prágai francia tudományos intézetet vezetett, s egyúttal a Sorbonne *Histoire et Civilisation des Slaves* tanszékének professzora lett, amelyet egy csehszlovák állami alapítvány hozott létre. Nekrológja: *Louis Eisenmann*. *Revue des Études Slaves*, vol. 17. (1937) No. 3–4. 240–244.

⁴⁶ L'Archives du BIT CAT 5-38-1.

későbbre Thomas kívánságára, a magyar külügy egyetértésével. A formális indok az ILO új épületébe való költözése volt, ám valójában Thomas attól tartott, hogy magyarországi útján esetleg állást kell foglalnia a frankhamisítással kapcsolatban, amit – már csak budapesti tárgyalásainak sikere érdekében is – nyilvánvalóan nem tehetett meg. 1926 őszén viszont a magyar választások miatt maradt el az út, mert Thomas nem akarta, hogy látogatása bármilyen értelemben is a választási kampány témájává váljon. Az 1927 eleji időpont végül mindkét félnek megfelelt, mindkettő úgy érezhette, hogy a látogatás hasznos lesz számára. Thomas eredményként könyvelhette el, hogy az előkészítés alatt álló két törvénytervezet – a biztosítási rendszer reformjáról és a nyugdíjbiztosítás bevezetéséről – a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet több egyezményének magyarországi ratifikálását teszi lehetővé, márpedig a ratifikálások száma a genfi szervezet sikerességének leginkább szem előtt tartandó mércéje volt. A magyar kormány ugyanakkor Thomas látogatásában saját szociálpolitikai erőfeszítéseinek hivatalos elismerését láthatta, s erre nemzetközi megítélésének javítása végett szüksége volt.

A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal levéltárában fennmaradtak nemcsak a Thomas útjának előkészítésére vonatkozó iratok, hanem a francia politikus budapesti útjáról készített, szinte személyes naplószerű feljegyzései is.⁴⁷ Thomas február 22-én érkezett Magyarországra, és 27-én távozott. Az útra ő és kabinetje alaposan fölkészült. Először szabályos bibliográfiát állítottak össze magyar vonatkozású angol, francia, német munkákból, s ebből válogatva egy könyvkereskedőnél megrendeltek egy sor könyvet. Az általános politikai helyzetről való tájékozódást szolgáló munkákon túl – ebbe például beletartozott egy elemzés a megelőző választásokról Kunfi Zsigmondtól, amely eredetileg a szocialista internacionálé kiadványában jelent meg – számos gazdasági szakmunkát, földrajzi művet, sőt útleírást is beszerettek. Mindezeket részben Thomas maga olvasta, nagyjából pedig apparátusa dolgozta föl számára. Az ILO elnöke ezek alapján képet kapott a magyar népesség foglalkozási és településszerkezeti megoszlásáról, az adóbevételek szerkezetéről, az életszínvonal alakulásáról a háború kitörésétől kezdve, az ország felekezeti viszonyairól, az alfabetizáció szintjéről, az iskoláztatás alapadatairól, valamint a magyar parlamenti pártviszonyokról. Emellett az ILO apparátusa összeállítást készített valamennyi elképzelhető magyar vonatkozású szociálpolitikai és munkaügyi kérdésről, valamint arról, hogy ezekkel kapcsolatban mit kíván elérni a szervezet.

Egy feljegyzésben irracionálisnak minősítették a húszas évek magyar iparpolitikáját, mert az, úgymond, nemzeti ipart akar teremteni a mezőgazdaság megterhelésével és vámfalak emelésével (az utóbbi a tényeket illetően helytálló megállapítás volt, csak éppen egyáltalán nem Magyarország volt az egyetlen, amely a korban ilyen politikát folytatott). Thomas elé került egy anyag a magyar szövetkezeti mozgalomról, amely a szociáldemokratákhoz kötődő Általános Fogyasztási Szövetkezet és a Hangya működését mutatta be. Összeállították továbbá Genfben a szociálpolitikai kérdésekben illetékes magyar személyiségek listáját – ezt „dr. Fe.” (minden bizonnyal Ferenczi) jegyezte –, valamint azon vezető magyar politikusok névsorát és rövid jellemzését, akikkel Thomas találkozni szeretett volna. Érdekes, hogy Genf eredetileg a magyar külügyminisztériumot kérte fel, hogy jelölje ki azon személyek körét – túl az egészen nyilvánvaló találkozókon –, akikkel az ILO elnökének meg kellene ismerkednie, ám ezt Budapesten elhárították, mondván, irigységet és sértődést szülhetne, kit vesznek fel a listára és kit nem. Horthyról Thomas – az életrajzi alapadatokon túl – azt tudhatta meg, hogy 1917-ben (helyesen 1918-ban) kegyetlenül leverte a mat-

⁴⁷ A továbbiak forrása – kivéve más hivatkozás esetén – többnyire Thomas úti jegyzetei. L'Archives du BIT Cat 5-38-2.

rózfelkelést, s hogy nagyon gőgös, ellenfeleinek soha meg nem bocsát. A feljegyzés szerint Bethlen feudális mentalitású, s fennhordja az orrát (Thomas-nak ennél jobb véleménye volt a magyar miniszterelnökről), Klebelsberg Kuno kultuszminiszter rendkívül művelt, de nagyon klerikális, Vass József népjóléti és munkaügyi miniszter pedig szintén igen művelt, de tele van előítéletekkel.

Thomas listát kapott a magyar napilapokról is, melyen pártállásukat és politikai irányukat is megjelölték, a kormánypárti lapok között különbséget téve a liberalizmus mértéke szerint. (Sajnos nem világos, hogy e feljegyzést ki állította össze.) Thomas ezenkívül tájékoztatást kapott Bethlen és a szociáldemokraták viszonyáról, amelyből az derült ki, hogy a magyar miniszterelnök hajlamos elmosni a szociáldemokraták és a kommunisták közötti különbséget, de a szöveg összeállítója – mintegy a miniszterelnök mentségére – megjegyzi, hogy a szociáldemokraták tényleg kompromittálták magukat a kommünben. (A forrás ez esetben is minden bizonnyal Ferenci volt.) Olvasható ezenfelül az ILO elnöke egy összeállítást a kisantant és Magyarország viszonyáról, elsősorban a csehszlovák relációról. Kapott egy áttekintést a magyar közigazgatás működéséről, amely a dzsentri köztisztviselői szerepvállalásának témáját taglalta, s megtudhatta Thomas azt is, hogy fiatal és gyenge a magyar burzsoázia. (Sajnos nem tudni, ki találta a magyar társadalomfejlődésnek ezeket az örök toposzait franciául Thomas elé.)

Az 1920-as években lezajlott magyar földreformról Schütz Géza készített Thomas számára korrekt összefoglalót. Ugyancsak az ő munkájaként olvasható – és olvasott is, amint az a Budapesten nyilvánosan elmondott beszédéből kiderül – egy rövid magyar irodalomtörténeti összefoglalót, valamint egy ötoldalas szabályos nemzetkarakterológiát. Az irodalomtörténet a felvilágosodással indult, s a nagyra értékelt Ady után Herczeg Ferenc *Híd* című drámájával ért véget, mint a háború utáni magyar lélek legkifejezőbb alkotásával. A nemzetkarakterológia mintha Szekfű Gyula nyomdokain haladt volna: A magyar lélek eredendően kétarcú, egy optimista, önmagával megelégedett, könnyen lelkesedő oldala van, melyet Petőfi s Kossuth illusztrál, s egy mélyen gondolkodó, illúziótlan, de kötelességtudó, önmaga feláldozására is kész oldala, melyet Széchenyi, Deák Ferenc, a rokonszenvvel ábrázolt Tisza István jelenít meg. E szövegek mindenestre nem mutatják Schützöt tipikus kommunistának.

A Thomas elé került anyagok tehát egészükben rendkívül sokrétű és alapos képet adtak a meglátogatandó országról, még ha helyenként sematikusak voltak is, s időnként tévedéseket – esetleg szándékos félrevezetéseket – is tartalmaztak. A tévedések némelyikét azonban Thomas is felismerte, azt a magyar gyáriparelles észrevételt, hogy a vámfalakkal védett ipart semmilyen munkásbiztosítási költség sem terheli, a margón javította. Egy ismeretlen eredetű fejtegetés azt állította – alaptalanul –, hogy Bethlen nagy parlamenti többségét Ottó királlyá koronázására akarja felhasználni. Úgy látszik, voltak, akik rendszeresen riogatták Thomas-t a restauráció veszélyével, s ő ettől a félelemtől nem is tudott megszabadulni. A húszas években többször fölmerült benne, hogy a koronázás időszerűvé válhat, ha Ottó nagykorú lesz, bár ennek időpontjában bizonytalan volt.⁴⁸

Albert Thomas tehát alaposan felkészülve érkezett Budapestre, egy átlagos külföldi útra induló politikusnál jóval szélesebb körű tájékozottsággal, ami valószínűleg személyes habitusának, értelmiségi szemléletének volt köszönhető. Fogadására a magyar diplomácia és a kormány is alaposan fölkészült. Más országok példája nyomán nagykövetnek kijáró protokollal fogadták. Összeállították addigi politikai pályájának rajzát, leszögezve, hogy elkötelezett munkaspárti, ám azon belül szilárdan jobboldali politikusról van szó, akiről feltételez-

⁴⁸ Thomas útjának előkészítő anyagai. L'Archives du BIT CAT 1-27-2.

ték, hogy van ambíciója és lehetősége visszatérni a francia politikai életbe, mégpedig magas szinten. Budapesti programját Hevesy Pál egyeztetette vele, Baranyai pedig Marius Viple-lel, Thomas kabinetfőnökével. Baranyai szemlátomást úgy ítélte meg, hogy nem lehetetlen Thomas-ban komolyabb szimpátiát ébreszteni Magyarország iránt, s ez komoly eredmény lenne, tekintve Thomas befolyását és kapcsolatait. A Viple-lel folytatott egyeztetés eredményeként azt is jelentette Budapestre, hogy a neje nélkül utazó Thomas és a nőtlen Viple éjszakai programokra is vágnak. „Viple kabinetfőnök, akit úgy, mint gazdáját nagy francia szakáll ékesít, különösen súlyt fektet arra, mint nekem bizalmasan mondá, hogy Budapestnek nem csak nappali életével ismerkedjék meg.”⁴⁹

Albert Thomas budapesti tartózkodása alatt valóban sűrű programot bonyolított le. Először itt töltött napjának reggelén az előzetes tájékoztatóján túl még konzultált Gál Benővel, a Szakszervezeti Tanács titkárságának vezetőjével – elsősorban a szociáldemokraták és a kormány viszonyáról –, valamint Auer Pállal, aki a francia követség magyar jogtanácsosa volt, liberális személyiség és élesen Bethlen-ellenes, noha a szociáldemokratáktól, mint Thomas megállapította, távol állt. Auer adott mellé egy újságíró, aki azután végigkísérte magyarországi tartózkodása alatt, csakúgy, mint Kertész Miklós, a szociáldemokrata magántisztviselő szervezet egyik vezetője, akit Peyerék delegáltak mellé. Természetesen a magyar külügy is kirendelt melléjük egy állandó kísérőt.

Thomas találkozott Horthyval, akiről az volt a benyomása, hogy igyekezett érdeklődést mutatni az ILO iránt, de ez nem nagyon sikerült neki. Thomas a kommunisták és a szocialisták közötti különbséget magyarázta a kormányzónak, és a szomszédos országokhoz való gazdasági közeledés szükségességéről beszélt. E témánál szerinte Horthy fölélné, és lehetetlennek minősítette a gazdasági kapcsolatok szorosabbra fűzését a szomszéd országok elzárkózása miatt. A kormányzó szerint Romániában rendszeresen kisiklanak a vonatok, de ennek ellenére nem engedik, hogy a MÁV mérnökei foglalkozzanak a két ország közötti vasúti közlekedés gondjaival. Utóbb Thomas azt mondta Bethlennek a Horthyval való találkozójáról, hogy a kormányzó a kötelességtudás embere, de nem tud sokat a világ dolgairól. Bethlen ezen jót kacagott.

Thomas számára sokkal fontosabbak voltak a miniszterelnökkel való tárgyalások, akit kiemelten kezelt. Bethlen képességeiről és személyéről láthatóan jó véleménnyel volt, óvta őt a Mussolinival való szorosabb kapcsolattól, attól tartva, hogy ez a magyarországi rendszer fasiszta irányba való eltolódását is jelentené, s inkább a liberalizálás irányába való további lépéseket javasolt, például egy szakszervezeti törvényt, amire kapott is ígéretet. (Ezzel a kormány valóban foglalkozott, de ilyen törvény az egész korszakban nem született.) Thomas nem rejtette véka alá a véleményét a nyílt választójoggal kapcsolatban sem. Bethlen megnyugtatta, hogy sok mindennel nem ért egyet az olasz rendszerből, és azt mondta Thomas-nak, hogy sok tekintetben vissza szeretne térni a szabadság intézményeihez, mert „szabadság nélkül nincs igazi tekintély”.⁵⁰ Thomas elmagyarázta a magyar miniszterelnöknek, hogy rossz a külföldre irányuló magyar propaganda, mert a problémák tárgyszerű beállítása helyett érzelmes túlzásokra épít. Bethlen pedig úgy vélekedett, hogy a nagy kérdések – értsd: nyilván határkérdések – napirendre vétele előtt lehetséges lenne gazdaságilag a közeledés, elsősorban Jugoszláviához. Thomas-nak végül azonban az volt a benyomása, hogy bár tárgyalásai kellemesebbek voltak, mint amire eredetileg számított – mert Bethlen komolyan érdeklődött magyarországi tapasztalatai iránt –, s hallott is biztató dolgokat, de mégsem tudta meg pontosan, hogy mi jár a magyar miniszterelnök fejében. Összességében

⁴⁹ MNL OL K 107, 40. cs.

⁵⁰ Az idézőjel Thomas feljegyzéseiben is szerepel, Bethlen mondataként.

sajnálta, hogy Bethlen nem ügyel jobban európai hírnevére, mert sokkal fontosabb szereplője is lehetne az európai politikai életnek, ha elfogadhatóbb nemzetközi imázst tudna teremteni magának. Thomas egyébként egy fogadáson, ahol parlamenti képviselők és más notabilitások voltak jelen, megfigyelte, hogy Bethlennek és feleségének a jelenlévők úgy adtak utat, mint egy uralkodói párnak, s várták, hogy kitüntessék őket megszólításukkal. (Bethlen grófnőt egyébként intelligensnek találta, francia nyelvtudását pedig kitűnőnek.⁵¹)

Természetesen Thomas tárgyalt egy sor további magyar személyiséggel is szociálpolitikai és munkaügyi kérdésekről. Azzal áltatta magát, hogy sikerült kedvezőbbre hangolnia a Földművelésügyi Minisztérium vezetőit – akikkel saját teheneiről beszélve teremtette meg a tárgyaláshoz szükséges jó hangulatot – a mezőgazdasági munkások szervezkedési szabadságáról és baleset-biztosításáról szóló egyezmények ratifikációjával kapcsolatban. A Kereskedelmi Minisztériumban kifogásolta, hogy a nők és gyermekek éjszakai munkájáról szóló ratifikált egyezménynek nem felel meg a magyar törvényi helyzet. Ez ügyben ígéretet kapott egy új munkásvédelmi törvényre.⁵² A munkanélküliek támogatásának kérdésében megígérték neki, hogy egy kormányrendelettel a magyar szabályozást összhangba hozzák a nemzetközi egyezményrel, amely ugyanis nem írt elő kötelező biztosítást, csak a jövedelem nélküli munkanélküliek valamilyen közületi segélyezését írta elő, valamint állami munkaközvetítést, ezek az intézkedések pedig már megvalósultak Magyarországon.

A pékek éjszakai munkaidejével kapcsolatban az illetékesek is elismerték, hogy a meglévő szabályozást – főleg vidéken – nem tartják be. Thomas nem akarta elhinni, hogy míg a francia parasztnak elegendő reggel öttől kenyeret vásárolniuk, addig ez a magyar parasztnak nem felel meg. A gyermekmunka tizennégy éves alsó korhatárát előíró egyezmény ratifikálását megoldhatatlannak tartották tárgyalópartnerei, mert az iskolakötelezettség csupán tizenkét éves korig tartott. Thomas-nak el kellett ismernie, hogy Franciaországban ugyanez a helyzet. A nyolcórás munkanapról szóló egyezmény ratifikálását nem ígérték meg neki, csak a fokozatos fejlődést tartották lehetségesnek az ebbe az irányba mutató kollektív szerződések révén. A szóban forgó három társadalombiztosítási egyezmény ratifikálását viszont Vass József megígérte, mert a meglévő és előkészítés alatt lévő magyar jogszabályok ezeknek megfeleleltek.

Emellett Thomas megpróbálta képviselni a magyar szakszervezetek konkrét érdekeit is, előadva igényeik listáját, amelyet előzetesen egy memorandumban megkapott. Ezek között szerepelt, hogy a már jóváhagyott alapszabállyal rendelkező szakszervezeteknek ne kelljen minden egyes gyűlésüket külön engedélyeztetniük és rendőri ellenőrzés alatt megtartaniuk, illetve, hogy a tagdíjaik összegét belügyminiszteri jóváhagyás nélkül változtathassák, helyi csoportokat pedig szabadon alakíthassanak. Igényelték még azt is, hogy a szervezkedés szabadságát a mezőgazdasági dolgozók számára is biztosítsák, s hogy a sztrájkok esetén a hatóságok maradjanak semlegesek, és persze a vasutasok újságjának örök ügye is előkerült.

⁵¹ Bethlen Margit közölte vele, hogy Paléologue könyvéből ismeri őt, mire Thomas azt felelte, az rossz referencia, várja meg, míg ő maga megírja emlékeit. (Vö. Paléologue, Maurice: *A cárok Oroszországa az első világháború alatt: Franciaország nagykövetének naplójából*. Budapest, 1982. A könyvnek azonban már az 1920-as években is több magyar kiadása volt.)

⁵² A kontinuitás egy sajátos szálára bukkanhatunk e kérdésben, mert az 1960-as évek közepén a külügyminisztérium még mindig azt mérlegelte, hogy nem lenne-e jobb felmondani az egyezményt, mint elviselni, hogy Magyarország a megsértése miatt évről évre szégyenpadra kerül az ILO-ban.

A kormány mindeme kérdések rendezése végett egy szakszervezeti törvényt kidolgozását ígérte Thomas-nak.⁵³

Thomas meglepőnek találta, hogy a magyar kormány egyes tagjainak mennyire nincs nemzetközi látóköre. Mayer János földművelési minisztert a városi munkássággal szembeni előítéletekkel eltelt parasztembernek látta, Hermann Miksa kereskedelmi minisztert jóindulatú, de nemzetközi kérdésekben teljesen járatlan embernek. Vass Józsefnél ugyancsak hiányolta a nemzetközi tájékozottságot. A vezető magyar keresztény politikus még a keresztényszocialista mozgalom nemzetközi fórumait sem ismerte, és a nemzetközileg legfontosabb keresztényszocialista politikusoknak is éppen csak, hogy a nevét tudta. Vass meglepődött, hogy az ILO-nak szoros kapcsolatai voltak keresztényszocialista szerveződésekkel is.

Thomas a kormánytagok közül Walko Lajos külügyminisztert találta a legkellemesebbnek – róla az előzetes tájékoztatás azt rögzítette, hogy apósa, Weiss Fülöp révén a nagypolgársághoz kötődik –, akinek fellépését és modorát majdnem „parisien”-nek minősítette. Thomas a feljegyzések szerint Walko ízlésesen berendezett otthonában ebédelve meg is kérdezte vendéglátóját, nem mint az ILO elnöke a külügyminisztert, hanem „mint európai az európai gondolkodót”, hogy miként lehetne lecsillapítani a magyar közvélemény irracionális Trianon-centrikus érzelmeit. Hiszen a felében nem magyar lakosságú régi Magyarország fenntarthatatlan volt. A magyar közvélemény lehetetlent kíván. Ha történetek is igazságtalanságok, azokat nem lehet ilyen hozzáállással orvosolni. Kijelentette, hogy ha nagy magyar tömegeket saját kívánságuk ellenére a szomszéd államoknak adtak, akkor ezzel – éppen a nemzeti elv jegyében, amelynek ő maga is híve (s amelyből szerinte a régi Magyarország felbomlása következett) – foglalkozni kell.⁵⁴ (Valószínűleg ezzel elment a lehető legmesszebb, ameddig francia politikus az adott pillanatban elmehetett, hiszen ha csak feltételesen is, de elismerte, hogy a határok nem feltétlenül problémamentesek.) Walko azt válaszolta, hogy nagyon nehéz a közvélemény érzelmeivel szemben józanul tárgyalni arról, hogy mi lehet a békés revízió tárgya. Thomas-t egyébként meglehetősen idegesítette az örökös panasz a megcsönkített Magyarországról – különösen női ajkáról a „*la Hongrie mutilée*” –, ugyanakkor valóban végiggondolta, amit egyesek ajánlottak neki, nevezetesen hogy képzelje el, milyen lenne, ha Franciaország négy Elzász-Lotaringiát veszített volna el. Az összehasonlítás azonban a magyarok számára hátrányosan ütött ki, mert Thomas arra jutott, hogy a francia revizionizmus, szemben a magyarral, termékeny volt. Magyarországon nincs semmi új alkotás a háború óta, amit a revizionizmus inspirált volna, illetve egyáltalán nincs semmi új alkotás. Ez a gondolat a látott létesítmények kapcsán rendre ismétlődik Thomas feljegyzéseiben, legyen szó kórházról vagy telefonközpontról. (Az utóbbinál azonban méltányolta, hogy a telefonos kisasszonyoknak van rendes pihenő szobájuk.) Egyébként pedig mintha szerényebb fővárosra számított volna, mert rendre úgy találta, hogy a létesítmények, épületek – kezdve a Parlamenttel – aránytalanul nagyok.

Thomas beszédet mondott a parlamentben összegyűlt politikusok és más érdeklődők előtt. Itt többek között Széchenyi Hiteléből idézett, illetve a Szózatból, a „nagy világon e kívül nincsen számokra hely” sorhoz azonban azt a kommentárt fűzte, hogy de igenis van hely Magyarország számára is, elfogadva az európai rendet beilleszkedhet a nemzetközi közösségbe, s a magyarok egyénileg is megtalálhatják helyüket a nagyvilágban, a magyar bezárkózáson kívül nincs ennek semmi akadálya. A szavait fordító Apponyi viszont – akinek

⁵³ Ezzel valóban foglalkozott is a Népjelölti és Munkaügyi Minisztérium apparátusa anélkül, hogy az ügy eljutott volna a törvényjavaslatig.

⁵⁴ „[S]i des masses hongroises ont été données contre leur gré à d’autres peuples, précisément parce que je suis fidèle au principe des nationalités, j’ai le devoir de m’en soucier.”

szellemi képességeit Thomas ez alkalommal is megcsodálta, mert a beszédet az ILO elnök kíséretében lévő s franciául szintén értő magyarok szerint is tökéletesen adta vissza, noha nem jegyzetelt –, bár lefordította Thomas ezen gondolatait is, nem állhatta meg, hogy ki ne egészítse őket egy a Szózat szokásos értelmezéséhez hű figyelmeztetéssel. Thomas ebben a beszédében egyébként kitért Magyarország és szomszédai viszonyára is, tudván, hogy sokak szemében semmitmondó lenne a beszéde, bármit is mond, ha ezt a témát kihagyja. Ugyanakkor az egyértelmű állásfoglalást elkerülve azt mondta, hogy mint egy nemzetközi szervezet elnöke, erről nem nyilatkozhat, talán majd, ha egyszer francia politikusként tér vissza, tárgyalhatja ezt a kérdést is. Hozzáfűzte viszont mindehhez a Mezőgazdasági Múzeumban szerzett tapasztalatait. Itt nagy benyomást tett rá a vadászati kiállítás, de leginkább a Kárpát-medence vízrajzi helyzetének bemutatása érintette meg. Némiképp naiv módon a térség általános barbárságának tulajdonította azt, hogy a vízrajzilag egységes régióban nincs vízügyi együttműködés az országok között, még az árvízvédelemben sem, s még az árhullámok adatainak kicserélése sem szokásos. Végül elismerte, hogy a hegyvidéki vízgyűjtőterületeken a háború óta – miután megszűnt a magyar közigazgatás – túl sok erdőt vágtak ki. Ezeknek a tényeknek a felidézése akár kedvesen is csenghetett a magyar fülekben. A Vajdahunyad-várban is az volt egyébként a benyomása, hogy a háború óta semmi új nem létesült, s megjegyezte, hogy kabátban dideregtek a múzeumban, mert nem volt szén a fűtéshez.

Thomas végiglátogatta még az összes fontosabb szakszervezet központját, beleértve a keresztényszocialista szakszervezeti központot és az Általános Fogyasztási Szövetkezet központját, továbbá találkozott Almási Balogh Elemérrel is. Itt azonban úgy vélte, a Hanga szövetkezetéről nem tudott meg semmit, meghívása csak arra szolgált, hogy Balogh dicselkedessen vele, hogy Thomas nála járt. Megnézett kórházakat, az Országos Társadalombiztosító Intézet létesítményeit, például a Fiumei úti székházat – úgy találta, hogy a magasabb tisztviselői kar kompetens és elkötelezett az intézmény fejlődése iránt –, megnézett az operában egy Wagner-darabot és egy operettet a Népszínházban. Járt a Gellért fürdőben, amely nagy benyomást tett rá, és Vichy-re emlékeztette. Egy szórakozóhelyen összefutott József főherceggel, aki a cseheknek szidta neki, s akire rögtön leplezetlen ellenszenvvel tekintett. Feljegyzéseiben egyszerűen imbecilisnek minősítette. Láta Újpesten az egyetemi szociális *settlement*-et, és utolsó napján autón elutazott Kecskemétre, ahol megnézte a Duna–Tisza Közi Mezőgazdasági Kamara kertészeti mintaiskoláját – ezt igen jól berendezettnek találta –, s arról is értesült, hogy sokszoros a túljelentkezés az intézménybe, de a kamara nem tudja bővíteni a keretet. A város szociális létesítményeinek megtekintése nem fért a programjába, csupán a városházát látogatta meg, melyet igen szépnek, de ismét csak túl nagyknak minősített. Az út során látott egy vásárt – ahol a szabad ég alatt jószágától bútorig sok mindent árusítottak –, s azt igen festőinek találta, de nem csak a magyar táj szépségére figyelt.⁵⁵ Láthatólag tisztában volt a Nagyatádi-féle földreform lezajlásával, s nemcsak azt tudta, hogy Közép-Európában Magyarország az egyetlen hely, ahol nem volt a birtokstruktúrát érdemben átrendező intézkedés, hanem a megvalósult reform szempontjait is megértette. Ennél is meglepőbb, hogy az alföldi mezővárosok Európában egyedülálló település-szerkezeti sajátosságait is ismerte („*village-ville*”-nek nevezte őket), ahogy a tanyarendszer mibenlétét is. Útközben betért egy jómódú, hatvan hektáron gazdálkodó paraszt házába ebédelni – ezt egészen kiváló gasztronómiai élménynek minősítette –, a hazaúton pedig

⁵⁵ A népviselet is tetszett neki, körülményesen körülírta például a rakott szoknyát mint jellegzetes ruhadarabot.

meglátogatta egy mezőgazdasági munkás otthonát is, amely tiszta, rendes, szegényesen, de gondosan berendezett ház volt.⁵⁶

Thomas több ízben találkozott a GYOSZ vezetőivel, s velük szemben a tárgyalások alatt álláspontja jelentősen változott. Első találkozásukon mindjárt azt kezdte feszegetni, amit Genfben rendszeresen hallhatott, olvashatott, tudniillik hogy az újabb magyar iparfejlesztés mesterséges, erőltetett. Chorin Ferenc, Fellner és Fenyő Miksa bizonyára keserűen tapasztalták, hogy Thomas úgy beszél, mint agrárius ellenfeleik közül is csak a korlátozottabbak, vagy mint egy cseh textilgyáros. Ám Thomas fogékonyak bizonyult érveikre, s megértette a magyar külkereskedelmi mérleg szempontjait, illetve hajlott arra, hogy elfogadja például a csehszlovák lisztvámok irracionálisát. A Margit-szigeten sétálva értette meg kísérei szomorúságát az újpesti Duna-parton álló, üzemen kívüli malmok láttán. Fellnerről egészen jó véleménye alakult ki, s Fenyő is jó benyomást tett rá, bár az ő nevét nem tudta megjegyezni.

Mindeme tárgyalások tehát aránylag kedvező eredménnyel jártak Thomas számára, hiszen úgy érezhette, hogy jó néhány ratifikáció ügyét előremozdította. A tárgyalásoknak nem lényegtelen eleme volt azonban, hogy azokon a szakszervezetek vezetői és a szociáldemokrata politikusok a kormány meghívása ellenére sem vettek részt, amint a fogadásokon és a vacsorákon sem. A szociáldemokraták ekkor ugyanis a kormány bojkottálásával akarták kifejezni tiltakozásukat az 1926. decemberi választások lebonyolításának módja ellen, és ezt Thomas kedvéért sem függesztették fel. Az a tény, hogy Thomas nélkülük tárgyalt a magyar kormány képviselőivel, önmagában is figyelemreméltó. Ezzel lényegében Bethlennek sikerült eltávolítania Thomas-t a magyar szociáldemokratáktól. Bethlen is, Hermann kereskedelmi miniszter is kifejezte értetlenségét, hogy a szociáldemokraták miért nem jöttek el a találkozókra. Thomas feljegyzéseiben úgy vélte, Bethlen elrontotta közeledését a Szociáldemokrata Párthoz, mert őt magát kellett volna megkérnie a közeledés előkészítésére. Valójában azonban Bethlen célja vélhetőleg nem a szociáldemokratákhoz való közeledés volt, hanem éppen ellenkezőleg, annak demonstrálása Thomas előtt, hogy a viszonyt a kormány jóindulatával szemben a szociáldemokraták intranszigienciája nehezíti. Ez lényegében sikerült is neki. Thomas feljegyzéseiben úgy vélte, a szociáldemokraták saját csapdájukba estek. A szociáldemokraták számára – bár sok közülük kívánta volna a közeledést a kormányhoz, amint azt Thomas a Gál Benővel folytatott beszélgetésből leszűrte – a párt külföldi propagandája, vélte Thomas, nem teszi lehetővé, hogy a kormány minisztereivel mutatkozzanak. Külföldi megnyilatkozásaikban ugyanis a szociáldemokraták gyakran fasisztának bélyegezték a Bethlen-kormányt – Peyer ellen Thomas látogatása idején is ügyvézségi vizsgálat folyt, mert aláírta a II. internacionálé egy állásfoglalását, amely fasisztának nevezte a magyar kormányt –, s nehezen lett volna érthető külföldi partnereik számára, hogy miért állnak szóba egy fasiszta kormánnyal. Összességében Thomas benyomása szerint a magyar szakszervezetek helyzete az 1914 előtti német szakszervezetekének felelt meg, sőt annál közelebb is álltak a hivatalos elismeréshez. Azaz volt bizonyos szabadságuk, a munkaadók és a kormány nem hagyták figyelmen kívül őket a munkaügyek intézésében, bár hiányzott helyzetük törvényi garantálása.

A szociáldemokrata politikusok fogadásán, ahol vagy negyven politikus és szakszervezeti vezető volt jelen, Thomas kifejtette, hogy a magyar szociáldemokrácia izoláltságát részben talán magának köszönheti, mert ügyesebb politikával sokkal kedvezőbb helyzetbe kerülhetnének. Peyerék nyilván csalódottan hallgatták, de nem próbáltak vitatkozni vele. Ez egyrészt Bethlen taktikájának sikerét mutatja, másrészt Thomas-ból kétségtelenül a jobb-

⁵⁶ Látogatásának célpontjait az út szervezői nyilván gondosan megválogatták.

oldali munkáspárti politikus beszélt, aki Franciaországban megszokta, hogy a munkáspártok előtt az alkalmi együttműködéstől a tartósabb koalíciókig a más pártokkal való együttműködés számos formája áll alternatívaként.⁵⁷

Thomas látogatásának sokféle utólagos visszhangja volt. Kommunista és ahhoz közel álló lapok a Szovjetuniótól Németországon át Svájcig támadták Thomas-t, amiért Magyarországra látogatott, és találkozott Horthyval. (Ebben az előző évi olaszországi útjának folytatását látták, melyet a II. Internacionálé közleményben ítélt el.) E közleményekkel kapcsolatban Thomas legalább a nem egyértelműen kommunista lapoknál igyekezett fellépni, és levelezéséből láthatóan jelentőséget tulajdonított annak, hogy honnan kapta meg az „elvtárs” titulust, és honnan nem. Másfajta bonyodalmat jelentett, hogy egy francia lap olyan kérdéseket adott Thomas szájába Magyarországgal, elsősorban a Habsburg-restauráció kérdésével kapcsolatban, amelyeket Thomas nem tett, és amelyek kínos helyzetbe hozták. A *Le Petit Parisien* egyik cikke szerint ugyanis Thomas azt mondta, hogy a szilárd monarchista többségű magyar parlament trónra fogja emelni Ottót, amint az tizennyolc éves lesz. Thomas-nak sikerült helyreigazítást kieszközölnie, a magyar fél felé viszont magyarázkodó levelezésre kényszerült. A magyar sajtóvisszhangok között mindössze egy olyan akadt, amelynek nyomán Thomas hosszas levelezésbe bonyolódott különböző magyar felekkel. Mayer földművelési miniszter a parlamentben a Thomas-val folytatott beszélgetésére hivatkozva dicsérte a magyar társadalombiztosítási rendszert, mondván, hogy arról Thomas milyen nagy elismeréssel szólt. A Mayer nyilatkozatát közlő újságcikk nyomán a Népszava szerkesztősége írt Thomas-nak, hogy érdeklődjenek a tudósítás helytállósága felől, láthatólag azt várva, hogy Thomas megcáfolja azt. Thomas válaszában nem volt hajlandó nyilatkozni arról, mit mondott Mayernek, csak annak közlésére szorítkozott, hogy álláspontját nyilvánosan tett hivatalos nyilatkozatai tartalmazzák. Ezek persze elismerőleg, de további lépéseket szorgalmazva szóltak a magyar biztosításügyről. Thomas ezután az ügyről egy sor magyar személyiséggel – köztük Mayer miniszterrel is – kénytelen volt levelezni.⁵⁸

Összegzés

Magyarország kapcsolatai az ILO-val mint az egyik első intézményesült nemzetközi szervezettel az 1920-as években meglehetősen előnytelen képet mutatnak a nemzetek feletti szinteken való magyar érvényesülést illetően. Magyarország a háborús vereség után, a győztesek által létrehozott nemzetközi szervezetben megszerzett tagság birtokában sem tudott érdemben bekapcsolódni a nemzetközi szervezet működésébe. Azok is, akik felismerték, hogy érdemes szorosabb kapcsolatot kialakítani az ILO-val és jobb viszonyt annak vezetőivel, s akik agilisán törekedtek is erre, mint például Baranyai Zoltán, ezt elsősorban alárendelt célnak tekintették, a más magyar diplomáciai célok felé vezető út szükséges lépésének. Ennek megfelelően a magyar hivatalos tényezők az ILO működése szempontjából tartalmilag számító témákat sohasem tekintették lényegbe vágónak, mindig úgy vélték, ezek csupán ürügynek, fedő témáknak alkalmasok. Pedig a sikeres nemzetközi jelenlét feltétele valójában az volt – amit más közép-európai országok, például Csehszlovákia vagy Lengyelország

⁵⁷ Kimutatható annak nyoma, hogy később – az 1920–1930-as évek fordulóján – Peyer kritikusan viszonyult Thomas-hoz: rosszul informáltak tartotta magyar ügyekben, nyilván azért, mert nem kizárólag az ő információit fogadta el. Nathans egy Thomas-nak írt levelében indiszkrét módon hosszan idézte Peyer neki írott levelét, amelyben a magyar szociáldemokraták vezetője Thomas-ra panaszkodik. L'Archives du BIT Cat 5-38-2. Természetesen Thomas és Peyer továbbra is együttműködtek.

⁵⁸ L'Archives du BIT CAT 5-38-1.

sikeresen meg is valósítottak –, hogy tartalmi szempontból kompetensen vegyenek részt a nemzetközi szervezetek felépítésében, nem pusztán külső partnerként, csak követő jelleggel, hanem a nemzetközi intézmény építőjeként.

Magyarország esetében a háború utáni vesztes helyzetben túl nem segítette a nemzetközi szervezetben való érvényesülést az sem, hogy a magyarországi politikai elit nem egyfelé húzott az ILO-val kapcsolatban – nem is beszélve az emigrációról –, s hogy a Nemzetközi Munkaügyi Hivatalt meghatározó politikai erők, mindenekelőtt személyesen az elnök sem ugyanúgy viszonyult a magyar politikai elit különböző frakcióihoz. Az ILO működési területén nem tevékenykedett olyan magyar szakértői kör, amelyik hálózatot alkotva tudott volna működni. A szóba jöhető személyek egymástól függetlenül vagy éppen egymással szemben ellenségesen működtek. A magyar politikai elit jó része képtelen volt a nemzetközi szinten való mozgásra, és bár egy szűk szakértői kör képes volt bekapcsolódni az ILO munkájába, ez is inkább csak a harmincas évekre történt meg, s messze elmaradt más közép-európai országok részvételének intenzitása mögött. Mindezt nem ellensúlyozhatta Bethlen vagy más magyar szereplők diplomáciai ügyessége, akik a maguk céljait ugyan elő tudták mozdítani, ám ezzel Magyarország súlya ebben a nemzetközi szervezetben mégsem nőtt. Másfelől Albert Thomas, a külföldre látogató átlagos politikusoknál alaposabb felkészültsége ellenére láthatólag időnként nem értette a magyarországi kontextusokat. A magyar szereplők – mindenekelőtt Peyer és Bethlen – a maguk céljainak megfelelően igyekeztek mozgatni őt, amit minden éleselméjűsége ellenére sem mindig ismert fel.

Összességében az első világháború utáni egyik első szupranacionális szervezetben Magyarország, illetve a magyar résztvevők nem tudtak komoly szerepet játszani, sőt sokszor az érdemi részvételre való lehetőség, illetve képesség is gyenge volt. Mondhatni, a nemzetek feletti intézményesülésnek ez az időszaka meglehetősen felkészületlenül találta a magyar eliteket, az előzménynek tekinthető – egyesületi alapokon működő –, első világháború előtti hasonló tematikájú nemzetközi hálózatokban való szerény részvétel ellenére.